

Πτυχιακή εργασία

Η Εθνική Αντίσταση μέσα από αρχειακές πηγές: μια κριτική παιδαγωγική προσέγγιση
για τη διδασκαλία της ιστορίας.

The National Resistance through archival sources: a critical pedagogical approach to
teaching history.

Βασιλική Βλάχου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ελπίδα Καραμπά

Συνεπιβλέπουσες καθηγήτριες: Ιουλία Τσιμπίδη-Πεντάζου

Κατιφένεια-Αγγελική Χατζοπούλου ΕΔΙΠ

Βόλος 2025

Ευχαριστίες

«Η ολοκλήρωση αυτής της πτυχιακής εργασίας σηματοδοτεί το κλείσιμο ενός σημαντικού κύκλου για μένα. Θέλω να ευχαριστήσω όλους όσοι με στήριξαν σε αυτό το ταξίδι. Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου για την πολύτιμη καθοδήγηση, την οικογένειά μου για την υπομονή και την αμέριστη υποστήριξή τους και όλους τους καθηγητές μου για τη συμβολή τους στην εξέλιξη αυτής της πορείας που αποτελεί για μένα προσωπική ικανοποίηση και κίνητρο για συνεχή μάθηση»

Περίληψη

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην πρόταση ενός μαθητικού εκπαιδευτικού προγράμματος για τη διδασκαλία της Εθνικής Αντίστασης (1940–1944) στην Ελλάδα, αξιοποιώντας αυθεντικά ιστορικά τεκμήρια από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Μέσα από βιβλιογραφική έρευνα και θεωρητικό σχεδιασμό, το πρόγραμμα συνδέει την κριτική παιδαγωγική με την παιδαγωγική χρήση αρχειακού υλικού, προωθώντας μια διευρυμένη, βιωματική και δημιουργική προσέγγιση της ιστορίας. Εξετάστηκαν παραδείγματα διεθνών αρχειακών φορέων, που ανέδειξαν μεθοδολογικές δυσκολίες, όπως η περιορισμένη ενεργή συμμετοχή των μαθητών και η ανεπαρκής χρήση καλλιτεχνικών μεθόδων. Το προτεινόμενο πρόγραμμα υπερβαίνει αυτές τις δυσκολίες, ενσωματώνοντας δημιουργικές δραστηριότητες, όπως αφήγηση, φωτογραφία, δραματοποίηση, podcast, με στόχο την ενίσχυση της κριτικής σκέψης, της ενσυναίσθησης και της ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών. Η εργασία αναδεικνύει τον ρόλο των αρχείων ως ζωντανό χώρο μη τυπικής εκπαίδευσης και κοινωνικού διαλόγου, ενώ το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ευελπίζεται να μετατρέψει τους μαθητές από παθητικούς δέκτες σε ενεργούς ερευνητές, ενισχύοντας τη βαθύτερη κατανόηση της ιστορίας ως ανθρώπινης εμπειρίας και τη σχέση της με σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα.

Λέξεις κλειδιά

Μη τυπική εκπαίδευση, ιστορική αφήγηση, αρχειακό υλικό, έρευνα μέσω τέχνης, σύγχρονη ιστορική μάθηση, τέχνη αρχείου.

Abstract

This study aims to propose a student educational program for teaching the Greek National Resistance period (1940–1944), utilizing authentic historical documents from the General State Archives. Through literature review and theoretical design, the program connects critical pedagogy with the educational use of archival material, promoting an expanded, experiential, and creative approach to history. Examples of international archival institutions were examined, revealing methodological challenges such as limited active student participation and insufficient use of artistic methods. The proposed program overcomes these challenges by incorporating creative activities like storytelling, photography, dramatization, podcasts, aiming to enhance critical thinking, empathy, and active student engagement. The study showcases the role of archives as a living space for non-formal education and social dialogue, while the educational program aims to transform students from passive recipients into active researchers, enhancing a deeper understanding of history as a human experience and its connection to contemporary social issues.

Keywords

Non-formal education, historical narration, archival material, arts-based research, contemporary history learning, archive art.

«Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε σύμφωνα με τον Κανονισμό Εκπόνησης Πτυχιακής Εργασίας του ΤΠΔΜΒ»

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1
1. Μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας.....	2
1.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα	2
1.2 Σχεδιασμός και μεθοδολογία έρευνας	2
1.3 Βιβλιογραφική ανασκόπηση: φιλοσοφικές αναθεωρήσεις, παιδαγωγικές και καλλιτεχνικές προσεγγίσεις.	4
2. Η σημασία και οι δυνατότητες της χρήσης αρχείων στην παιδαγωγική της ιστορίας.....	8
2.1 Τα αρχεία ως αφετηρία για την καλλιέργεια ποικίλων κριτικών προσεγγίσεων για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον	8
2.2 Η συμβολή των κριτικών παιδαγωγικών σε νέες κατανοήσεις ως προς την ιστορία και τα αρχεία.....	12
3. Παραδείγματα αξιοποίησης αρχείων στη διδακτική της Ιστορίας από εθνικούς αρχαιακούς φορείς	22
4. Σχεδιασμός εκπαιδευτικού προγράμματος.....	28
4.1. Δομή και δραστηριότητες.....	29
Συμπεράσματα	33
Βιβλιογραφία	35
Πηγές εικόνων	39
Παράρτημα I.....	40
Παράρτημα II	47
Παράρτημα III.....	60
Παράρτημα IV	61

Εισαγωγή

Σε έναν κόσμο όπου η πληροφορία είναι άμεσα διαθέσιμη, ο ρόλος της ιστορικής εκπαίδευσης δεν μπορεί να περιορίζεται στη μετάδοση γεγονότων. Στο σύγχρονο σχολείο, η ιστορική γνώση χρειάζεται να καλλιεργεί δεξιότητες που επιτρέπουν στους μαθητές να ερμηνεύουν το παρελθόν με κριτικό βλέμμα, να θέτουν ερωτήματα και να εντοπίζουν συνδέσεις με το παρόν. Στο πλαίσιο αυτό, η αξιοποίηση αυθεντικών πηγών, όπως τα αρχειακά τεκμήρια, προσφέρει πολύτιμες ευκαιρίες για ερευνητική και αναστοχαστική μάθηση. Όπως σημειώνει η κοινωνιολόγος Patricia Leavy (2015), κάθε μορφή μάθησης που βασίζεται στην έρευνα έχει σκοπό να διαφωτίζει, να εκπαιδεύει και να χειραφετεί. Παρόλο που υπάρχουν μελέτες για τη χρήση ιστορικών πηγών στο μάθημα της Ιστορίας, έχει δοθεί λιγότερη έμφαση στην αξιοποίηση των αρχείων ως τόπων εκπαίδευσης στο πλαίσιο της μη τυπικής μάθησης.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να φωτίσει τις πολλαπλές διαστάσεις της παιδαγωγικής αξιοποίησης του αρχειακού υλικού, όχι μόνο ως μέσου τεκμηρίωσης του παρελθόντος, αλλά και ως αφετηρίας στοχασμού, συναισθηματικής εμπλοκής και κριτικής ανάλυσης. Βασισμένη στις αρχές των κριτικών παιδαγωγικών, προτείνει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που προσεγγίζει τη διδασκαλία της ιστορίας ως μια ανοικτή, διαλογική και δημιουργική διαδικασία.

Η χρήση αυθεντικών πηγών μέσα από βιωματικές, καλλιτεχνικές και συμμετοχικές δραστηριότητες δεν στοχεύει απλώς στη γνωστική κατανόηση γεγονότων, αλλά στην ενίσχυση της ιστορικής συνείδησης, της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και της δημοκρατικής παιδείας. Το αρχείο, σε αυτό το πλαίσιο, μετασχηματίζεται σε πεδίο εμπειρίας, διαλόγου και συλλογικής μνήμης, συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν με τρόπο ζωντανό και ουσιαστικό.

Η εργασία αναπτύσσεται σε τέσσερις ενότητες. Η πρώτη αφορά στα ερευνητικά ερωτήματα, τη μεθοδολογία και τη βιβλιογραφική επισκόπηση. Στη δεύτερη αναπτύσσεται ο ρόλος των αρχείων στη σύγχρονη εκπαίδευση, με έμφαση στην αξιοποίηση του αρχειακού υλικού στην εκπαιδευτική διαδικασία και στη συμβολή κριτικών παιδαγωγικών προσεγγίσεων σε προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης. Στην τρίτη εξετάζονται παραδείγματα εθνικών αρχειακών φορέων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, ενώ στην τέταρτη περιγράφεται ο σχεδιασμός ενός εκπαιδευτικού προγράμματος.

1. Μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας

1.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της εργασίας είναι να προτείνει ένα μαθητικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη διδασκαλία της περιόδου της Εθνικής Αντίστασης (1940–1944) στην Ελλάδα, το οποίο αξιοποιεί αυθεντικά ιστορικά τεκμήρια στη διδασκαλία της Ιστορίας.

Παρόλο που ήδη οι αρχειακές πηγές κατέχουν θέση στην ιστορική εκπαίδευση, συχνά παραμένουν αθέατες και αναξιοποίητες τόσο από την τυπική εκπαίδευση όσο και από τους ίδιους τους αρχειακούς φορείς. Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει σημασία μιας ενεργούς αξιοποίησης των αρχειακών πηγών, προτείνοντας την ένταξη των αρχειακών τεκμηρίων στη διδακτική πράξη με έναν πιο δημιουργικό και συμμετοχικό τρόπο. Σκοπός είναι η διεύρυνση και η ενίσχυση των υπάρχουσών μεθόδων, αξιοποιώντας καλλιτεχνικές πρακτικές.

Εστιάζοντας στη σύνδεση της κριτικής παιδαγωγικής με την παιδαγωγική χρήση του αρχείου, αναδεικνύεται η αξία του αρχειακού υλικού ως εργαλείου που ενισχύει την κριτική προσέγγιση της ιστορικής γνώσης, υπερβαίνοντας τη λογική της συσσώρευσης και απομνημόνευσης πληροφοριών. Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα οι αρχειακοί φορείς να εξελίσσονται ως δυναμικοί χώροι μη τυπικής εκπαίδευσης.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι τα εξής:

1. Ποια είναι η σημασία και οι δυνατότητες της χρήσης αρχείων στην παιδαγωγική της Ιστορίας;
2. Ποια η συμβολή των κριτικών παιδαγωγικών σε νέες κατανοήσεις ως προς την ιστορία και τα αρχεία;
3. Πώς μπορούν να συμβάλλουν στην ιστορική εκπαίδευση οι πολιτιστικοί φορείς όπως τα Γενικά Αρχεία του Κράτους;

1.2 Σχεδιασμός και μεθοδολογία έρευνας

Η ανάπτυξη του παρόντος εκπαιδευτικού προγράμματος ξεκίνησε από τον προβληματισμό γύρω από τον τρόπο διδασκαλίας της Ιστορίας και την ανάγκη ενίσχυσης της πολυπρισματικής προσέγγισης του παρελθόντος, ενσωματώνοντας

μια διευρυμένη οπτική της μάθησης, όπου η τέχνη λειτουργεί ως μέσο κατανόησης, ενσυναίσθησης και κοινωνικού διαλόγου. Στο πλαίσιο αυτό, σχεδιάστηκε μία διδακτική πρόταση βασισμένη στις αρχές της κριτικής παιδαγωγικής, που στοχεύει να συνδέσει το ιστορικό περιεχόμενο με τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητες των μαθητών. Η πρόταση αυτή παρουσιάζεται σε θεωρητικό επίπεδο, καθώς η εργασία επικεντρώνεται στον σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Η ιδέα για το συγκεκριμένο θέμα γεννήθηκε κατά την επεξεργασία του “Αρχείου Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης” των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ), Τμήμα Λάρισας, στο πλαίσιο της προετοιμασίας του για ψηφιοποίηση. Η άμεση επαφή με το υλικό, σε συνδυασμό με την επαγγελματική εμπειρία της συγγραφέως ως μέλους του προσωπικού των ΓΑΚ, επέτρεψε την εις βάθος μελέτη και τον εντοπισμό πηγών με υψηλή παιδαγωγική αξία, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν δημιουργικά τόσο στην τυπική παιδαγωγική πράξη αλλά και σε ποικίλες μουσειοπαιδαγωγικές πρακτικές και άλλες πολιτιστικές δράσεις γύρω από την ιστορία και τα αρχεία.

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε μελέτη των σχολικών βιβλίων, με σκοπό να εντοπιστεί το γνωστικό υπόβαθρο των μαθητών και να προσδιοριστούν οι σχολικές τάξεις και τα μαθήματα στα οποία εντάσσεται θεματικά η περίοδος 1941–1944. Η ανάλυση έδειξε ότι, παρότι τα σχολικά εγχειρίδια προσφέρουν μια συνοπτική αφήγηση των ιστορικών γεγονότων, συχνά παραμένουν προσκολλημένα σε γραμμικές και εθνικά εστιασμένες αναγνώσεις, περιορίζοντας τη δυνατότητα κριτικής προσέγγισης και συναισθηματικής εμπλοκής.

Με βάση τα παραπάνω, επιλέχθηκαν πηγές που περιλαμβάνουν μαρτυρίες αγωνιστών διαφορετικού φύλου, ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, αναδεικνύοντας την πολυφωνία των εμπειριών και ενισχύοντας τη δυνατότητα για πολύπλευρη ιστορική κατανόηση. Περιλαμβάνονται επίσης αφηγήσεις που αναφέρονται σε σαμποτάζ, μάχες, μορφές προσφοράς στον αγώνα, καθώς και σε ανθρώπινες απώλειες και καταστροφές και από τις δύο πλευρές, επιτρέποντας στους μαθητές να στοχαστούν γύρω από τις συνέπειες του πολέμου.

Σε όλα τα στάδια επιλογής πηγών και σχεδιασμού του προγράμματος, πραγματοποιήθηκαν συζητήσεις με εκπαιδευτικούς που διδάσκουν Ιστορία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, προκειμένου να εξασφαλιστεί η παιδαγωγική και

διδασκτική καταλληλότητα του υλικού, καθώς και η σύνδεσή του με το σχολικό πρόγραμμα.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τον σχεδιασμό του προγράμματος ήταν η βιβλιογραφική ανασκόπηση και η μελέτη παραδειγμάτων. Συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία βασίζεται σε βιβλιογραφική έρευνα που εστιάζει στις παιδαγωγικές προσεγγίσεις και τη χρήση αρχειακών πηγών στην εκπαίδευση. Επιπλέον, εξετάζονται παραδείγματα αρχειακών φορέων που ενσωματώνουν αρχειακές πηγές στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα.

Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε επίσημους ιστότοπους εθνικών αρχείων και αναπτύχθηκε επικοινωνία με τα Εθνικά Αρχεία των Ηνωμένων Πολιτειών και της Αυστραλίας, από τα οποία αντλήθηκαν χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα, τις παιδαγωγικές μεθόδους που εφαρμόζουν και τις βασικές θεματικές τους προσεγγίσεις. Τα συγκεκριμένα αρχεία επιλέχθηκαν όχι μόνο βάσει της εμπειρίας τους και της θεματολογικής συνάφειας με το παρόν προτεινόμενο πρόγραμμα, αλλά και επειδή τα προγράμματά τους αναδεικνύουν ορισμένες μεθοδολογικές δυσκολίες, όπως η περιορισμένη αυτενέργεια των μαθητών λόγω των αυστηρά δομημένων δραστηριοτήτων, η έλλειψη χρήσης καλλιτεχνικών πρακτικών και η περιορισμένη αξιοποίηση της τεχνολογίας για δημιουργική ή συνεργατική έκφραση. Η παρούσα προσέγγιση επιδιώκει να προτείνει εναλλακτικούς τρόπους υπέρβασης αυτών των δυσκολιών. Ειδικότερα, το πρόγραμμα συγκροτείται σε θεωρητικό επίπεδο με βάση τις αρχές της κριτικής παιδαγωγικής, ενσωματώνοντας μια διευρυμένη οπτική της μάθησης, όπου η τέχνη λειτουργεί ως μέσο κατανόησης, ενσυναίσθησης και κοινωνικού διαλόγου.

1.3 Βιβλιογραφική ανασκόπηση: φιλοσοφικές αναθεωρήσεις, παιδαγωγικές και καλλιτεχνικές προσεγγίσεις.

Η αξιοποίηση πρωτογενών πηγών στη διδασκαλία της Ιστορίας αποτελεί θεμελιώδη άξονα της σύγχρονης ιστορικής εκπαίδευσης, καθώς συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης των μαθητών. Αυτό στηρίζεται σε βαθιές φιλοσοφικές αναζητήσεις σχετικά με τη φύση της ιστορικής γνώσης, του αρχείου και της εξουσίας.

Ο φιλόσοφος Michel Foucault (1987), μέσα από μια κριτική προσέγγιση, ορίζει το αρχείο ως μηχανισμό εξουσίας και ρύθμισης του λόγου. Αντίστοιχα, ο φιλόσοφος Jacques Derrida (1996), με στοχαστική ματιά, αναδεικνύει τον επιτελεστικό και ηθικό του χαρακτήρα, τονίζοντας την ευθύνη της επιλογής ως προς το τι διασώζεται και τι λησμονείται από τη συλλογική μνήμη. Και οι δύο, ωστόσο, συμφωνούν ότι το αρχείο δεν είναι ποτέ ουδέτερο, είναι ένας δυναμικός χώρος όπου διαμορφώνονται αφηγήσεις μέσα από επιλογές, σιωπές και ερμηνείες, που επηρεάζουν το πώς κατανοούμε το παρελθόν.

Η παραπάνω θεωρητική συζήτηση αποκτά πρακτική διάσταση στη διδακτική της ιστορίας. Όπως τονίζει ο ιστορικός Marc Bloch (1994), η Ιστορία ξεκινά από ίχνη όπως, ένα έγγραφο, ένα αντικείμενο, μια αφήγηση, που όμως δεν «μιλούν» από μόνα τους. Ο ιστορικός είναι αυτός που θα τα ερμηνεύσει και θα τους δώσει νόημα.

Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτικός Sam Wineburg (2001) αναδεικνύει τη σημασία εφαρμογής συγκεκριμένων ερμηνευτικών στρατηγικών, όπως κατανόηση, πλαίσιση και διασταύρωση πληροφοριών, ώστε να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα της ιστορικής γνώσης. Συμπληρωματικά, ο καθηγητής Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Καναδά Peter Seixas (2015), συμφωνεί και τονίζει ότι οι πηγές δεν είναι ουδέτερες αποδείξεις του παρελθόντος, αλλά ίχνη που, αποσπασμένα από το αρχικό τους πλαίσιο, αποκτούν νέο νόημα ανάλογα με τα ερωτήματα και την ερμηνευτική οπτική του ιστορικού.

Αυτές οι προσεγγίσεις, που εδράζονται στις φιλοσοφικές και εννοιολογικές βάσεις που προαναφέρθηκαν, βρίσκουν εφαρμογή στην παιδαγωγική επιστήμη, όπως το μοντέλο της βιωματικής μάθησης του θεωρητικού της εκπαίδευσης David Kolb (1984), η ανακαλυπτική προσέγγιση του ψυχολόγου Jerome Bruner (1977) και η κριτική παιδαγωγική του παιδαγωγού Henry Giroux (2024).

Επιπλέον, καθοριστικής σημασίας είναι οι συνεισφορές Ελλήνων θεωρητικών της παιδαγωγικής της Ιστορίας¹, που έχουν αναδείξει τη μετάβαση από τη διδακτική

¹ Ο όρος παιδαγωγική της ιστορίας αναφέρεται σε ευρύτερα ζητήματα που αφορούν το γιατί και το πώς διδάσκεται η Ιστορία, με έμφαση στο νόημα, τον σκοπό και την εκπαιδευτική αξία της ιστορικής γνώσης. Πρόκειται για ένα θεωρητικό και φιλοσοφικό πεδίο, που εξετάζει, τον ρόλο της Ιστορίας στη διαμόρφωση ταυτότητας και συλλογικής μνήμης, την ηθική διάσταση της ιστορικής εκπαίδευσης, το είδος του ιστορικού γραμματισμού που επιδιώκεται, τις αξίες και τα μηνύματα που μεταδίδονται μέσα από την ιστορική διδασκαλία, τον ρόλο της Ιστορίας ως πολιτισμικό, ιδεολογικό ή ακόμα και πολιτικό εργαλείο. Η διδακτική της

μετάδοση ενός εθνικού αφηγήματος προς μια πολυπρισματική, ερμηνευτική και βιωματική προσέγγιση της ιστορίας. Η καθηγήτρια σύγχρονης ιστορίας Έφη Αβδελά (1998), της οποίας η έρευνα εστιάζει στην κοινωνική και πολιτισμική ιστορία του 20ού αιώνα, αναλύει τους τρόπους με τους οποίους το σχολείο συγκροτεί τη συλλογική ιστορική μνήμη, αναδεικνύοντας τον ιδεολογικό ρόλο της ιστοριογραφίας στην εκπαίδευση. Αντίστοιχα, ο καθηγητής της διδακτικής της Ιστορίας Γιώργος Κόκκινος (1998), υποστηρίζει τη σημασία της κριτικής ιστορικής σκέψης και προτείνει μεθοδολογίες που ευνοούν τον διάλογο και την ενεργή συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία ερμηνείας των πηγών. Οι ιστορικοί Μαρία Ρεπούση (2004) και Ειρήνη Νάκου (2000), εμπλουτίζουν τη συζήτηση με προτάσεις για τη σύνδεση της Ιστορίας με τις εμπειρίες των παιδιών, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για διδακτικές πρακτικές που καλλιεργούν την ενσυναίσθηση, την κατανόηση της ιστορικής αλλαγής και την επίγνωση της σχέσης παρόντος και παρελθόντος.

Στο ίδιο πνεύμα, η έννοια του “Κόσμου 3” του φιλοσόφου της επιστήμης του 20^{ου} αιώνα Karl Popper, η οποία αναφέρεται στον αυτόνομο χώρο των πολιτισμικών δημιουργημάτων (θεωρίες, έργα τέχνης, θεσμούς κ.ά.), υπογραμμίζει τη σημασία της ενεργητικής συμμετοχής των υποκειμένων στην παραγωγή και κατανόηση της γνώσης. Ο “Κόσμος 3” δεν είναι ένας ουδέτερος χώρος αποθήκευσης πολιτισμικών προϊόντων, αλλά ένας δυναμικός τόπος διαλόγου, αναστοχασμού και δημιουργικής εμπλοκής. Η αξιοποίηση αρχαιικού υλικού στην ιστορική εκπαίδευση, μέσω δημιουργικών και πολυτροπικών πρακτικών, συνδέεται με τη σύλληψη της γνώσης ως ανοικτής, διαλεκτικής διαδικασίας, ενισχύοντας τη μετακίνηση των μαθητών από παθητικούς δέκτες σε ενεργούς παραγωγούς νοήματος.

Η παραπάνω συζήτηση βρίσκει εφαρμογή στην εξέλιξη των εκπαιδευτικών και μουσειακών πρακτικών. Η ειδικός στη μουσειακή εκπαίδευση Νίκη Νικονάνου (2006) προτείνει τη μετάβαση από το «μουσείο-ναό» στο «μουσείο-χώρο μάθησης», μια λογική που μπορεί να επεκταθεί και στον αρχαιικό χώρο μετατρέποντάς τον σε ζωντανό χώρο διερεύνησης και γνώσης. Παράλληλα, η έννοια της «αντι-βιβλιοθήκης» που εισήγαγε παλαιότερα ο σημειολόγος και δοκιμιογράφος Umberto Eco (2015) υπενθυμίζει ότι η γνώση δεν εξαντλείται σε όσα ήδη γνωρίζουμε, αλλά

Ιστορίας ασχολείται με το πρακτικό κομμάτι της διδασκαλίας, δηλαδή πώς μεταδίδεται η ιστορική γνώση στην τάξη, πώς διαμορφώνεται και καλύπτεται η διδακτέα ύλη. Αφορά τη μεθοδολογική και παιδαγωγικά εφαρμοσμένη διδασκαλία της Ιστορίας στην πράξη.

αναδύεται μέσα από την αναζήτηση του αγνώστου ενθαρρύνοντας μια ανοιχτή και δυναμική σχέση με το αρχείο.

Ενισχύεται έτσι το αίτημα για έναν μετασχηματισμό των πολιτιστικών φορέων σε δυναμικούς χώρους κοινωνικού διαλόγου και συμπερίληψης. Η αρχειακή επιστήμη, άλλωστε, όπως επισημαίνουν οι σύγχρονοι αρχειονόμοι Anna Gilliland και Kelvin White (Gilliland & White, 2009), έχει ιστορικά διαμορφωθεί υπό την επίδραση θεσμών εξουσίας, γεγονός που καθιστά απαραίτητη τη στροφή προς μια πιο δημοκρατική και συμμετοχική προσέγγιση της μνήμης.

Ο φωτογράφος και θεωρητικός Allan Sekula (1986), ήδη από τη δεκαετία του 1980 είχε εξειδικεύσει την κριτική του αρχείου εστιάζοντας στη φωτογραφία ως μέσο κοινωνικού ελέγχου και ταξινόμησης ταυτοτήτων, καταδεικνύοντας τη σημασία των αναπαραστάσεων και του ρόλου των οπτικών μέσων στην κατανόηση του κόσμου και στη διαμόρφωση υποκειμένων. Αναλύοντας τα αστυνομικά και επιστημονικά αρχεία του 19ου αιώνα, δείχνει ότι η φωτογραφία δεν υπήρξε ποτέ απλώς μέσο καταγραφής, αλλά εργαλείο ενίσχυσης κυρίαρχων αφηγήσεων και ιεραρχιών. Η προσέγγισή του μετέφερε τη συζήτηση στο πεδίο των αρχειακών πρακτικών αναδεικνύοντας τη σημασία της κριτικής ανάλυσης των πηγών. Έτσι, οι φιλοσοφικές εννοιολογήσεις για το αρχείο και την εξουσία διαμορφώνουν το υπόβαθρο για τη σύγχρονη κριτική αντιμετώπιση των αρχειακών τεκμηρίων.

Η τέχνη αναδεικνύεται ως κρίσιμο μέσο που αποδίδει εμπειρίες και συναισθήματα πέρα από τα όρια των παραδοσιακών επιστημονικών μεθόδων, προσφέροντας εναλλακτικούς τρόπους κατανόησης και ερμηνείας της πραγματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, οι φιλοσοφικές, εκπαιδευτικές (εφαρμοσμένης και μη τυπικής παιδαγωγικής) και καλλιτεχνικές θεωρήσεις συγκλίνουν στην αναγνώριση της τέχνης ως εργαλείου γνώσης. Η κοινωνιολόγος Patricia Leavy (2020), η οποία μελετά τη σημασία ενσωμάτωσης καλλιτεχνικών πρακτικών ως ερευνητικών εργαλείων, υπογραμμίζει ότι η χρήση τους στην έρευνα και τη διδασκαλία ενεργοποιεί τη φαντασία, ενισχύει τη βιωματική διάσταση και διευρύνει τους τρόπους πρόσληψης της ιστορικής εμπειρίας.

2. Η σημασία και οι δυνατότητες της χρήσης αρχείων στην παιδαγωγική της ιστορίας.

2.1 Τα αρχεία ως αφετηρία για την καλλιέργεια ποικίλων κριτικών προσεγγίσεων για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί εξετάζονται οι σύγχρονες θεωρήσεις του αρχείου, όπως διαμορφώνονται μέσα από τις κριτικές φιλοσοφικές προσεγγίσεις του μεταδομισμού, κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, καθώς και μέσα από καλλιτεχνικές πρακτικές, μεγαλύτερης και μικρότερης εμβέλειας, που αναδεικνύουν τη δυναμική αυτής της εναλλακτικής αντίληψης για τη φύση και τον ρόλο του αρχείου.

Η κριτική θεώρηση του αρχείου ως πεδίου κοινωνικής και πολιτικής διαπραγμάτευσης, όπως διατυπώθηκε από τους Derrida (1996) και Foucault (1987), αποτελεί τη βάση της σύγχρονης αντίληψης που τονίζει ότι τα αρχεία δεν είναι ουδέτερα σύνολα τεκμηρίων, αλλά χώροι όπου αναπαράγονται ή αμφισβητούνται κοινωνικά και πολιτικά νοήματα μέσω συνειδητών επιλογών, αποκλεισμών και αποσιωπήσεων. Αυτή η προσέγγιση υποστηρίζει την αξιοποίηση των αρχείων στην εκπαίδευση, τη μουσειοπαιδαγωγική και την τέχνη, προωθώντας τον κριτικό στοχασμό, ενώ διευρύνει τη θεωρητική εστίαση σε ζητήματα μνήμης, εξουσίας και κοινωνικής αναπαράστασης.

Με αυτή τη θεωρητική βάση, η αρχειακή επιστήμη εξελίσσεται σε μια επιστήμη που μελετά πώς οι πρακτικές αρχειοθέτησης λειτουργούν ως μηχανισμοί παραγωγής της «επίσημης» συλλογικής μνήμης. Όπως επισημαίνουν οι Gilliland & White (2009), η αρχειοθέτηση δεν είναι απλή καταγραφή γεγονότων, αλλά μια ενεργή πράξη ερμηνείας και επιλογής, που ενσωματώνει πολιτισμικές παραδοχές και ιδεολογίες, καθιστώντας το αρχείο εργαλείο διαμόρφωσης της ιστορικής γνώσης και κοινωνικής συνείδησης.

Η θεωρητική και επιστημονική εμβάθυνση στη φύση και τη λειτουργία των αρχείων οδηγεί στην αναγνώριση της χρήσης και προβολής αρχειακού υλικού στον δημόσιο χώρο ως μια ιδιαίτερη μορφή ερμηνείας και αναστοχασμού. Μέσω αυτής, διαμορφώνεται η αντίληψη της πραγματικότητας τόσο από το κοινό όσο και από

τους ερευνητές, αποκαλύπτοντας τις κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις της μνήμης.

Ένα παράδειγμα αυτής της δυναμικής αποτελεί το καλλιτεχνικό project «Self-redress / Justice in the Hands of the Individual» (Θεοδώρου, 2012) (βλ. εικ. 2.1–1). Το project αυτό αναπτύχθηκε στο πλαίσιο ενός ερευνητικού προγράμματος στην Πάτρα και αναδεικνύει πώς αρχειακό υλικό, όπως τα δημοσιογραφικά δεδομένα περιστατικών αυτοδικίας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί κριτικά για να φανερώσει τον τρόπο με τον οποίο η πληροφορία διαμορφώνεται, αλλοιώνεται ή υπερτονίζεται μέσα από γλωσσικές επιλογές, επαναλήψεις και τίτλους. Η παρουσίαση των αρχείων στο δημόσιο χώρο (στον προθάλαμο του δικαστικού μεγάρου της Πάτρας) λειτουργεί ως κριτική παρέμβαση στον δημόσιο λόγο, αποκαλύπτοντας την επικοινωνιακή δυναμική των αρχείων. Δεν αποτελεί παράδειγμα της παραδοσιακής αρχειονομίας, που εστιάζει στη συλλογή, διατήρηση και ταξινόμηση, αλλά προχωρά πέρα από αυτά, εστιάζοντας σε τρόπους προβολής, ερμηνείας και δημόσιας χρήσης του αρχειακού υλικού.

Εικόνα 2.1–1: Project Self-redress / Justice in the Hands of the Individual. Πηγή: <https://archivepublic.wordpress.com/wp-content/uploads/2009/09/esoteriko2low.jpg>.

Επομένως, το αρχείο δεν είναι απλώς τεχνική αποθήκευσης δεδομένων, αλλά εργαλείο συγκρότησης της πραγματικότητας, συμβάλλοντας τόσο στην κατανόηση όσο και στην ερμηνεία του εκάστοτε παρόντος. Ωστόσο, αυτή η δυναμική δυνατότητα του αρχείου συχνά περιορίζεται από γραφειοκρατικές και θεσμικές λογικές που το αντιμετωπίζουν ως ουδέτερο μηχανισμό καταγραφής, αναπαράγοντας έτσι τις ίδιες δομές εξουσίας από τις οποίες θα μπορούσε να αποδεσμευτεί (Appadurai, 2012).

Η απουσία κριτικής προσέγγισης σε αυτό το πλαίσιο, οδηγεί συχνά στη διαιώνιση πολιτισμικών ανισοτήτων και στον αποκλεισμό περιθωριοποιημένων ομάδων από τις επίσημες πρακτικές καταγραφής και συλλογικής μνήμης (Gilliland & White, 2009). Αυτή η συνειδητοποίηση καθιστά επιτακτική την ανάγκη για έναν αναστοχαστικό και κοινωνικά ευαίσθητο επαναπροσδιορισμό του ρόλου των αρχείων, όχι μόνο ως μέσο διατήρησης του παρελθόντος, αλλά και ως εργαλείο κριτικής, στοχασμού και επανανοηματοδότησης.

Αυτές οι θεωρητικές μετατοπίσεις, που αναδείχθηκαν τα τελευταία χρόνια, συνέβαλαν καθοριστικά στη θεσμική αναγνώριση αυτής της δυναμικής, όπως αποτυπώνεται στον Νόμο 4610/2019 (άρθρο 168) (Ελληνική Δημοκρατία, 2019), ο οποίος προβλέπει την αξιοποίηση αρχειακού υλικού στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ωστόσο, παρότι το νομοθετικό πλαίσιο έχει πλέον διαμορφωθεί, η πρακτική εφαρμογή του μένει περιορισμένη. Τα αρχεία, αντί να αξιοποιούνται συστηματικά ως εκπαιδευτικοί πόροι, εξακολουθούν συχνά να αντιμετωπίζονται ως αποθετήρια τεκμηρίων, αποκομμένα από τον κοινωνικό και παιδευτικό τους ρόλο. Αυτός ο χαρακτήρας των αρχείων ως πεδίων στοχασμού και αναζήτησης καθίσταται ακόμη πιο εμφανής όταν εντάσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Για να έχει ουσιαστικό αντίκρισμα ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου των αρχείων, τα εκπαιδευτικά προγράμματα οφείλουν να υπερβαίνουν την απλή παρουσίαση τεκμηρίων και να ενσωματώνουν δραστηριότητες που καλλιεργούν την ιστορική σκέψη. Μέσα από στοχευμένες παρεμβάσεις, που συχνά αντλούν μεθοδολογική έμπνευση και από καλλιτεχνικές πρακτικές, οι μαθητές δεν αποκτούν απλώς γνώση του παρελθόντος, αλλά εξασκούνται στην κριτική ανάλυση και ερμηνεία αρχειακών πηγών, κατανοώντας παράλληλα τον τρόπο με τον οποίο η ιστορική γνώση συγκροτείται (Wineburg & Reisman, 2015).

Η προσέγγιση αυτή περιλαμβάνει τη διερεύνηση της προέλευσης κάθε πηγής, την ένταξή της στα ιστορικά συμφραζόμενα και τη διασταύρωση με άλλες πηγές. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, διαμορφώνεται μια πιο σφαιρική και τεκμηριωμένη ιστορική αφήγηση. Επομένως, η λανθασμένη θεώρηση της Ιστορίας ως μιας μονοδιάστατης αφήγησης γεγονότων δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης εκπαίδευσης.

Όπως υποστήριξε ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα ο Marc Bloch (1994), οι ιστορικές πηγές δεν «μιλούν» από μόνες τους, αλλά, αποκτούν νόημα μόνο μέσα από την ενεργή ερμηνεία και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται. Η θεμελιώδης αυτή θέση παραμένει επίκαιρη και συνδέεται με νεότερες προσεγγίσεις, όπως αυτή του Wineburg (2001), ο οποίος εστιάζει στην ανάγκη καθοδήγησης των μαθητών για την κατανόηση των πηγών, την αναγνώριση διαφορετικών οπτικών και τη σύνδεσή τους με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Από τη μεριά του ο Seixas (2015), αναπτύσσει την έννοια της ιστορικής σκέψης ως μιας διαδικασίας ερμηνείας του παρελθόντος μέσω ερωτημάτων που γεννιούνται στο παρόν. Κοινός τόπος όλων αυτών των προσεγγίσεων είναι η απομάκρυνση από μια παθητική ανάγνωση γεγονότων του παρελθόντος και η ανάδειξη της σημασίας της αναλυτικής, ερμηνευτικής και αναστοχαστικής διδασκαλίας της Ιστορίας.

Η δυναμική αυτή καθίσταται ιδιαίτερα γόνιμη όταν τα αρχεία αξιοποιούνται ως αφετηρία για την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης και της ερμηνευτικής προσέγγισης του παρελθόντος. Αυτό όμως απαιτεί μια ενεργή διαδικασία, με έμφαση στην κατανόηση του ιστορικού πλαισίου, των σκοπιμοτήτων και των πολλαπλών οπτικών (Reisman, 2012). Η μελέτη, για παράδειγμα, της Εθνικής Αντίστασης μέσω αρχειακού υλικού, δεν αποτελεί απλώς ευκαιρία γνώσης, αλλά αφετηρία στοχασμού πάνω στις αφηγήσεις του παρελθόντος και στις κοινωνικές δυνάμεις που τις συγκροτούν.

Στο πλαίσιο αυτό, η ιστορική εκπαίδευση αποκτά έναν πιο δημοκρατικό και συμμετοχικό χαρακτήρα, καθώς αναδεικνύει την Ιστορία ως μια ανοιχτή, διαρκώς εξελισσόμενη διαδικασία κατασκευής νοήματος.

2.2 Η συμβολή των κριτικών παιδαγωγικών σε νέες κατανοήσεις ως προς την ιστορία και τα αρχεία

Καθώς η εκπαίδευση ήδη απομακρύνεται από τον παραδοσιακό ρόλο της μετάδοσης γνώσεων και αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ως πεδίο κοινωνικού μετασχηματισμού, αναπτύσσονται προσεγγίσεις που ενισχύουν τη δημοκρατική σκέψη και την κοινωνική δικαιοσύνη. Στο πνεύμα αυτής της

μετατόπισης, στο πρόγραμμα που προτείνεται, το πεδίο των κριτικών παιδαγωγικών παίζει σημαντικό ρόλο και διαμορφώνει μια διευρυμένη προσέγγιση της μάθησης, όπου η γνώση δεν περιορίζεται σε πραγματολογικά στοιχεία, αλλά στοχεύει στη συνειδητή αξιοποίησή της για την διεκδίκηση μιας δικαιότερης κοινωνίας και την ένταξή μας σε αυτή. Για να κατανοήσουμε καλύτερα το θεωρητικό πλαίσιο που υποστηρίζει αυτή την προσέγγιση, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε τις βασικές αρχές της κριτικής παιδαγωγικής και τον τρόπο με τον οποίο συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας εκπαίδευσης που συνδέεται με την κοινωνική δικαιοσύνη.

Η θεωρία αυτή, αναπτύχθηκε κυρίως από τον παιδαγωγό και φιλόσοφο Paulo Freire τη δεκαετία του 1970, ο οποίος τόνισε ότι η εκπαίδευση δεν πρέπει να βασίζεται σε μια μονόδρομη μετάδοση πληροφοριών από τον εκπαιδευτικό προς τον μαθητή, αλλά σε έναν διαλογικό και συμμετοχικό τρόπο μάθησης (Giroux, 2024). Ο Henry Giroux, αργότερα, επέκτεινε αυτή την προσέγγιση, αναδεικνύοντας τον πολιτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης και τον ρόλο του σχολείου ως χώρου κοινωνικής αλλαγής. Ωστόσο, η κριτική παιδαγωγική δεν περιορίζεται μόνο στο σχολικό περιβάλλον, αλλά εφαρμόζεται και σε άλλους τομείς εκπαίδευσης.

Οι πολιτιστικοί φορείς, όπως τα αρχεία και τα μουσεία, μπορούν να λειτουργούν ως χώροι μάθησης που προάγουν την κριτική σκέψη και τη δημοκρατική συμμετοχή, μετατρέποντας τη μάθηση σε διαδικασία κοινωνικής κατανόησης και μετασχηματισμού. Η σύνδεσή της με τη δημοκρατία και την κοινωνική αλλαγή δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς και τους πολιτιστικούς φορείς να προσεγγίσουν από κοινού τη γνώση ως ένα μέσο κατανόησης και αμφισβήτησης των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινή ζωή.

Αυτή η προσέγγιση συνάδει με τον κοινωνικό γραμματισμό, ο οποίος, όπως τον οραματίστηκε ο Freire, προωθεί τη δυναμική ικανότητα ανάλυσης της κοινωνικής πραγματικότητας, μέσω της σύνθεσης εμπειριών, της ερμηνείας των δομών εξουσίας και της συνειδητής δράσης. Πρόκειται για μια παιδαγωγική στάση που επιδιώκει τη χειραφέτηση του υποκειμένου και τον αναστοχασμό πάνω στις συνθήκες της ζωής του (Freire, 2009).

Αυτή η οπτική επεκτείνεται σε κάθε χώρο όπου η γνώση μπορεί να συμβάλει στη δημοκρατική συμμετοχή και κοινωνική αλλαγή. Ο εγγραμματισμός μπορεί να αφορά ένα κείμενο αλλά και την αποδωδικοποίηση μιας εικόνας. Στο πλαίσιο αυτό, τα αρχεία, μέσα από δράσεις όπως το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που παρουσιάζεται στην παρούσα μελέτη, μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα εφαρμογής του κοινωνικού γραμματισμού και να εμπλουτίσουν την τυπική εκπαιδευτική διαδικασία με νέους τρόπους μάθησης. Μέσα από την ενεργό εμπλοκή τους με αρχειακές πηγές, όπως έγγραφα, επιστολές, φωτογραφίες και μαρτυρίες, οι μαθητές καλούνται να τις αναλύσουν κριτικά, να αναζητήσουν τι αποκρύπτεται ή υπονοείται, να συγκρίνουν διαφορετικές αφηγήσεις και να εντοπίσουν κοινωνικές ανισότητες ή αποκλεισμούς (Spraggs, 2008), μέσα από ποικίλες αναπαραστάσεις, αφηγήματα και πλαισιώσεις. Η παραπάνω προσέγγιση δεν περιορίζεται στη διδακτική αξιοποίηση του αρχειακού υλικού, αλλά συνδέεται και με μια ευρύτερη μετατόπιση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη φύση και τη λειτουργία του ίδιου του αρχείου.

Η παραδοσιακή προσέγγιση, δίνει πλέον τη θέση της σε μια νέα λογική, όπου το αρχείο μετατρέπεται σε ζωντανό, ανοιχτό και δημιουργικό πεδίο κοινωνικής και καλλιτεχνικής δράσης. Μέσα σε αυτό το νέο πλαίσιο, η ολοένα και πιο έντονη παρουσία αρχειακών πρακτικών, ευρύτερα αλλά και στο πεδίο της σύγχρονης τέχνης ανέδειξε τη δυναμική του αρχείου όχι μόνο ως εργαλείου καταγραφής, αλλά και ως δημιουργικού μέσου επανερμηνείας και επανανοηματοδότησης της μνήμης και της Ιστορίας.

Οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις στο αρχείο, γνωστές και ως τέχνη αρχείου, συγκροτούν ένα υβριδικό πεδίο πρακτικών που αξιοποιούν τα τεκμήρια, τη δομή και τη σημειολογία του αρχειακού υλικού, προκειμένου να δημιουργήσουν νέες αφηγήσεις, να αμφισβητήσουν κατεστημένες ιστορικές αλήθειες και να δώσουν φωνή σε αποκλεισμένα ή αόρατα υποκείμενα.

Η τέχνη αρχείου δεν αποτελεί απλώς δημιουργική πρακτική, αλλά και μορφή θεσμικής κριτικής. Το ενδιαφέρον για διαφοροποιημένες, καλλιτεχνικές, ποιητικές διευρύνσεις του αρχείου βρίσκουμε ήδη από τον Aby Warburg (1999), τον Walter Benjamin (2007), σε καλλιτέχνες της ιστορικής πρωτοπορίας αλλά και σε πλήθος πρακτικών που συνδέονται με τις ριζικές εξελίξεις στο δεύτερο μισό του 20ου αι.

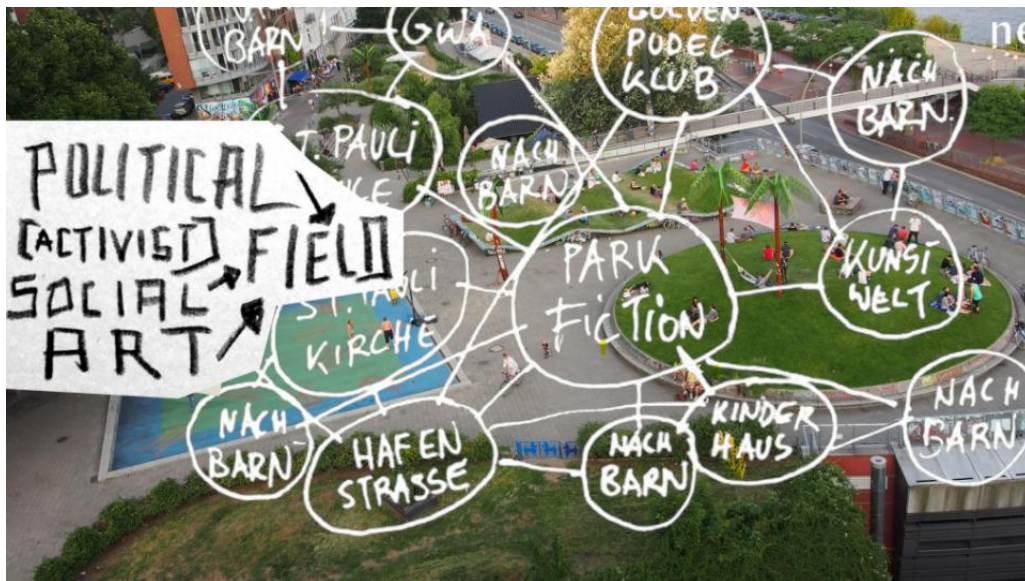
(Καραμπά, 2012). Η τέχνη αρχείου επανεμφανίζεται ενισχυμένη, αμφισβητώντας την ουδετερότητα των αρχείων και τη ρητορική της αυθεντίας.

Όπως επισημαίνει ο ιστορικός και κριτικός τέχνης Hal Foster (2004), η «αρχειακή ώθηση» που χαρακτηρίζει πολλές σύγχρονες καλλιτεχνικές πρακτικές στοχεύει στην αμφισβήτηση της «ουδετερότητας» του αρχείου και της εξουσίας που ενσωματώνει. Έτσι, αντί να αντιμετωπίζεται ως αποθετήριο της Ιστορίας, το αρχείο εστιάζει ιδιαίτερα στο αρχείο ως πεδίο ιδεολογικών επιλογών και αποκλεισμών. Αντίστοιχα, ο Okwui Enwezor, μέσα από εκθέσεις όπως η *Documenta 11*, ανέδειξε τη σημασία των καλλιτεχνικών αρχείων στη συγκρότηση μιας «αντισυστημικής» ιστοριογραφίας και στη διασύνδεση παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος (Enwezor, 2002). Οι καλλιτέχνες, συχνά μέσα από τη χρήση τεκμηρίων, επιτελούν επανερμηνεία και «αντιστροφή του βλέμματος» προς τις παραγνωρισμένες ή αποσιωπημένες φωνές, σε εναλλακτικά αφηγήματα, διαταράσσοντας την αυθεντία των κυρίαρχων αφηγήσεων και των θεσμών που τις εκπροσωπούν.

Οι παρεμβάσεις αυτές εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεσμικής κριτικής, χειραφέτησης και κοινωνικής συμμετοχής, θέτοντας το αρχείο στο επίκεντρο μιας πολιτικοποιημένης καλλιτεχνικής πρακτικής. Μέσα από στρατηγικές όπως κολάζ, μοντάζ, περφόρμανς, εγκατάσταση, αλλά και η χρήση φωτογραφίας, βίντεο ή ηχητικών τεκμηρίων, η τέχνη αρχείου μετατρέπει τον θεατή σε ενεργό ερμηνευτή, ενώ παράλληλα ανοίγει το αρχείο στον δημόσιο χώρο και διάλογο (Καραμπά, 2015).

Έτσι, το αρχείο μετατρέπεται σε πολιτισμικό εργαλείο, μέσω του οποίου η μνήμη, η ταυτότητα και η ιστορία επαναδιατυπώνονται μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία. Όπως επισημαίνει η Patricia Leavy (2020), η τέχνη στις κοινωνικές επιστήμες δεν αποτελεί απλώς εργαλείο επικοινωνίας ή αισθητικής απόλαυσης, αλλά μέσο ενσυναίσθησης, κοινωνικής αλλαγής και συμπερίληψης. Μέσα από καλλιτεχνικές πρακτικές όπως η αφήγηση, η εικαστική δημιουργία, το θέατρο και το βίντεο, διευρύνονται τα όρια της γνώσης και δίνεται φωνή σε άτομα και ομάδες που συχνά αποκλείονται από τις επίσημες ιστορικές αφηγήσεις. Η καλλιτεχνική έρευνα, επίσης, ενσωματώνει τη φαντασία, το συναίσθημα και την προσωπική εμπειρία στη γνώση, δημιουργώντας γέφυρες ανάμεσα στο ατομικό βίωμα και τη συλλογική μνήμη.

Στο πλαίσιο της έρευνας μέσω τέχνης (EMT), τεκμήρια όπως φωτογραφίες, προφορικές μαρτυρίες και αντικείμενα αξιοποιούνται δημιουργικά, με στόχο τη συγκρότηση νέων αφηγήσεων και την κριτική αναμέτρηση με κυρίαρχες ιστορικές ερμηνείες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της νέας λογικής αποτελούν έργα όπως το “Park Fiction” στο Αμβούργο (βλ. εικ. 2.2-1), όπου οι κάτοικοι, σε συνεργασία με καλλιτέχνες και τοπικούς φορείς, δημιούργησαν ένα «αρχείο επιθυμιών» για τον σχεδιασμό ενός δημόσιου πάρκου, μετατρέποντας το αρχείο σε πεδίο συμμετοχής, κοινωνικής διαπραγμάτευσης και συλλογικής δημιουργίας. Αντίστοιχα, το “File Room” του καλλιτέχνη Muntadas (βλ. εικ. 2.2-2), είναι ένα διαδραστικό αρχείο για τη λογοκρισία, που δίνει έμφαση σε περιπτώσεις καταστολής της έκφρασης παγκοσμίως, ενώ η πλατφόρμα “Pad.ma” (βλ. εικ. 2.2-3) συλλέγει και σχολιάζει οπτικοακουστικά αρχεία με στόχο τη διατήρηση εναλλακτικών αφηγήσεων από την Ινδία. Και τα τρία παραδείγματα αξιοποιούν τεκμήρια και μαρτυρίες ως αφετηρία για τη συγκρότηση νέων αφηγήσεων και τη συμπερίληψη φωνών που συχνά αποκλείονται από τις επίσημες ιστορικές ερμηνείες. Οι διαδικτυακές πλατφόρμες της net.art και έργα όπως το “Μνημηδέν”, ένα συμμετοχικό εγχείρημα που συνδύασε σωματική περιήγηση και ψηφιακή τεκμηρίωση για την αναπαράσταση της εμπειρίας διαφόρων τόπων, αναδεικνύουν τη δυναμική της συλλογικής μνήμης και της συμμετοχής, διευρύνοντας τα όρια της γνώσης μέσω της καλλιτεχνικής εμπειρίας, που ανοίγει δρόμο και για άλλες κατανοήσεις. Με αυτόν τον τρόπο συγκροτούνται αντι-αρχεία που διευρύνουν το πεδίο της μνήμης και της γνώσης (Boeschoten, Δαλκαβούκης & Καλλιμοπούλου, 2021).

Εικόνα 2.2-1: Park Fiction. Πηγή: <https://park-fiction.net/wp-content/uploads/2013/11/0010Pudelfuege.jpg>.

Εικόνα 2.2-2: File Room. Πηγή: <https://www.thefileroom.org/>.

Η σημασία τους έγκειται επίσης στο ότι το αρχείο αναδεικνύεται ακόμα περισσότερο ως κοινό αγαθό και χώρος διαπραγμάτευσης ταυτότητας, μνήμης και κοινωνικού προβληματισμού, με την τέχνη να λειτουργεί ως καταλύτης για την ανάδειξη αποκλεισμένων ιστοριών και εμπειριών (Κούρος & Καραμπά, 2012). Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω προσεγγίσεις, το πρόγραμμα που προτείνεται, επιχειρεί μέσα από συμμετοχικές, διαδραστικές και καινοτόμες πρακτικές, όπως η συνδυαστική χρήση του αρχειακού υλικού με ψηφιακές χρήσεις (podcast, βίντεο) και καλλιτεχνικές δραστηριότητες (δημιουργική γραφή, δραματοποίηση, κολάζ), να αναδείξει τα αρχεία ως εργαστήρια μάθησης και κοινωνικής ευαισθητοποίησης, όπου οι μαθητές θα συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της μνήμης και της ιστορίας.

Εικόνα 2.2-3: Pad.ma. Πηγή: <https://pad.ma/>.

2.2.1 Βιωματική και ανακαλυπτική μάθηση: εκπαιδευτικές προσεγγίσεις στην αξιοποίηση αρχειακού υλικού

Οι προσεγγίσεις της βιωματικής και της ανακαλυπτικής μάθησης, αν και αναπτύχθηκαν αρχικά στο πλαίσιο πιο τυπικών παιδαγωγικών μοντέλων, με στόχο την ενίσχυση της κατανόησης και της εμπλοκής των μαθητών με τη γνώση, αποκτούν νέο νόημα όταν ενταχθούν στο πλαίσιο των κριτικών παιδαγωγικών. Η μάθηση, σε αυτήν τη συνθήκη, δεν περιορίζεται στην απόκτηση πληροφοριών ή δεξιοτήτων, αλλά αποσκοπεί στην καλλιέργεια της συνείδησης, της κριτικής σκέψης και της ικανότητας για κοινωνική παρέμβαση.

Η θεωρία της βιωματικής μάθησης βασίζεται στις ιδέες εκπαιδευτικών θεωρητικών του 20ού αιώνα, όπως ο φιλόσοφος, ψυχολόγος και εκπαιδευτικός μεταρρυθμιστής John Dewey, που ήδη από τις αρχές του αιώνα ανέδειξε τη σημασία της εμπειρίας στη μάθηση, ο ψυχολόγος και φυσικός Jean Piaget, ο οποίος από τη δεκαετία του 1920 μελέτησε τη νοητική ανάπτυξη μέσω αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον και ο ψυχολόγος Kurt Lewin, που τη δεκαετία του 1940 εισήγαγε μοντέλα δράσης και ανατροφοδότησης.

Σύμφωνα με τον Kolb (1984), η βιωματική μάθηση δεν είναι μια γραμμική διαδικασία, αλλά ένας συνεχής κύκλος που επιτρέπει στον μαθητή να εμβαθύνει στη γνώση μέσα από τέσσερα αλληλοσυνδεόμενα στάδια. Αρχικά, ο μαθητής ζει μια συγκεκριμένη εμπειρία, συμμετέχοντας ενεργά σε μια δραστηριότητα που τον φέρνει σε άμεση επαφή με το αντικείμενο μάθησης. Στη συνέχεια, μέσα από την παρατήρηση και τον αναστοχασμό, επεξεργάζεται και αναλύει όσα συνέβησαν, θέτοντας ερωτήματα και αναζητώντας βαθύτερη κατανόηση. Ακολουθεί η αφηρημένη εννοιολόγηση, όπου ο μαθητής συνθέτει τις παρατηρήσεις του και διαμορφώνει θεωρητικά μοντέλα ή γενικεύσεις που εξηγούν την εμπειρία. Τέλος, μέσα από τον ενεργό πειραματισμό, εφαρμόζει τις νέες γνώσεις σε διαφορετικά πλαίσια και καταστάσεις, ολοκληρώνοντας έτσι τον κύκλο και προετοιμάζοντας τον εαυτό του για νέες εμπειρίες και μάθηση.

Ο Jerome Bruner (1977), από την πλευρά της ανακαλυπτικής μάθησης, θεωρεί πως η κατανόηση επιτυγχάνεται όταν ο μαθητής ενεργεί ως ερευνητής όταν μέσα από ερωτήματα, υπόθεση και αναστοχασμό οικοδομεί ενεργά τη γνώση.

Περιγράφει τρία στάδια αναπαράστασης στη μάθηση: πραξιακό (άμεση αλληλεπίδραση με τα αρχεία), εικονικό (χρήση εικόνων, χαρτών και πολυμέσων για κατανόηση των πηγών) και συμβολικό (μετατροπή των πληροφοριών σε αφηρημένες έννοιες και ιστορικές ερμηνείες) (Bruner, 1977).

Η σύνδεση αυτών των θεωρητικών βάσεων με τις κριτικές παιδαγωγικές μετατρέπει τη μάθηση σε επιτελεστική διαδικασία, όπου οι μαθητές συμμετέχουν στη δημιουργία νοήματος μέσω της εμπειρίας και της αλληλεπίδρασης με τα τεκμήρια. Το αρχείο γίνεται ζωντανό πεδίο αναστοχασμού και επαναδιαπραγμάτευσης της ιστορίας και της συλλογικής μνήμης.

Σε αυτό το πλαίσιο, αποκτά ιδιαίτερη σημασία η αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων προσέγγισης της ιστορικής γνώσης, πέρα από τη γραπτή πηγή και την παραδοσιακή διδασκαλία. Εδώ αναδεικνύεται ο ρόλος των καλλιτεχνικών παρεμβάσεων ως ισχυρού μηχανισμού μάθησης, που ενεργοποιεί τη φαντασία και δημιουργεί ένα πλαίσιο βιωματικής, αισθητικής και επιτελεστικής εξερεύνησης της ιστορίας, που καλλιεργεί τη συναισθηματική και μέσω της ενσυναίσθησης γνώση και κατανόηση.

Όπως επισημαίνει η Patricia Leavy (2020), οι εικαστικές τέχνες μπορούν να υποστηρίξουν βαθύτερες μορφές κατανόησης, καθώς συνδυάζουν την άμεση επαφή με το υλικό, την οπτική αναπαράσταση και τη σύνθεση αφηρημένων εννοιών. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η τέχνη δεν λειτουργεί ως μέσο έκφρασης και δημιουργικό εργαλείο παραγωγής γνώσης, αλλά και αναλυτικό εργαλείο για την κατανόηση του υλικού, ικανό να εμπλέξει τους μαθητές συναισθηματικά και κριτικά στη μαθησιακή εμπειρία.

Έργα τέχνης όπως το Bataille Monument του Thomas Hirschhorn (2002) (βλ. εικ. 2.2.1-1) μας δείχνουν πώς η αυτενέργεια, η ανακάλυψη και το βιωματικό στοιχείο φέρνουν τον θεατή σε διαφορετική επαφή με το τεκμήριο και την πολιτιστική κληρονομιά, ενεργοποιώντας τη μνήμη και τη γνωστική διαδικασία με νέους τρόπους. Η έκθεση αρχειακού υλικού αφιερωμένου στον φιλόσοφο Georges Bataille οργανώθηκε σε οικείους, «αυτοσχέδιους» χώρους ανάγνωσης και συναναστροφής σε μια τουρκική γειτονιά στο Kassel, κατά τη διάρκεια της έκθεσης Documenta 11 (Κούρος, 2012). Το έργο αυτό, ως «μνημείο» που είναι ταυτόχρονα κοινόχρηστος χώρος, ενθαρρύνει την ενεργή συμμετοχή των επισκεπτών,

δημιουργώντας πεδία κοινωνικού διαλόγου και συλλογικής μνήμης πέρα από τα παραδοσιακά μουσειακά πλαίσια.

Εικόνα 2.2.1-1: Bataille Monument. Πηγή: <https://www.thomashirschhorn.com/b>.

Αντίστοιχα, το έργο “Cabinetmaking, 1820–1960” του Fred Wilson (βλ. εικ. 2.2.1-2), στο πλαίσιο της έκθεσης “Mining the Museum” στο μουσειακό τμήμα του Maryland Center for History and Culture (Berger et al., 2001). Ο καλλιτέχνης, επιμελήθηκε την εσκεμμένη αντιπαράθεση ιστορικών αντικειμένων, όπως βικτωριανές καρέκλες δίπλα σε μεταλλικές χειροπέδες Αφρικανών σκλάβων, για να υπογραμμίσει τις απουσίες και τις αποσιωπήσεις στις επίσημες αφηγήσεις. Οι θεατές, αντί να λάβουν έτοιμη πληροφορία, ωθούνται να αναρωτηθούν, να αναστοχαστούν και να επανερμηνεύσουν το ιστορικό παρελθόν.

Εικόνα 2.2.1-2: Cabinetmaking, 1820–1960. Πηγή: <https://www.mdhistory.org/resources/mining-the-museum-cabinetmaking-1820-1960/>.

Όπως υποστηρίζει η Leavy (2020) τέτοιου είδους παρεμβάσεις δεν περιορίζονται σε αισθητικές αναγνώσεις, αλλά λειτουργούν παιδαγωγικά ενεργοποιώντας τη φαντασία, την κριτική σκέψη και τη συναισθηματική εμπλοκή του μαθητή.

Η λογική αυτή διαπνέει και το προτεινόμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε οι μαθητές, ξεκινώντας από την αρχική επαφή με το οπτικοακουστικό υλικό και προχωρώντας στη συνεργατική έρευνα, τη δημιουργική γραφή, την αφήγηση και τη δραματοποίηση, να συμμετέχουν σε μια πολυδιάστατη μαθησιακή διαδικασία που αναπτύσσεται μέσα από τη βιωμένη εμπειρία.

3. Παραδείγματα αξιοποίησης αρχείων στη διδακτική της Ιστορίας από εθνικούς αρχειακούς φορείς

Με βάση τις παιδαγωγικές αρχές που αναδείχθηκαν, παρουσιάζονται ενδεικτικά παραδείγματα εθνικών αρχειακών φορέων που αξιοποιούν το αρχειακό υλικό σε εκπαιδευτικά προγράμματα, προωθώντας τη βιωματική, κριτική και συμπεριληπτική προσέγγιση της ιστορικής μάθησης.

- **The U.S. National Archives and Records Administration**

Τα Εθνικά Αρχεία των Ηνωμένων Πολιτειών (The U.S. National Archives and Records Administration) εφαρμόζουν μια μεθοδική προσέγγιση στην εκπαιδευτική αξιοποίηση των αρχειακών τους πηγών, εστιάζοντας στην ανάλυση ιστορικών τεκμηρίων και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων ιστορικής σκέψης. Η προσέγγισή τους βασίζεται στην καθοδηγούμενη ανάλυση τεκμηρίων, μέσω της οποίας οι μαθητές καλούνται να ερμηνεύσουν τις πηγές, να συγκρίνουν, να αντιπαραβάλλουν ιστορικά γεγονότα και να διαμορφώσουν τα δικά τους τεκμηριωμένα συμπεράσματα.

Ένα από τα βασικά εργαλεία των Εθνικών Αρχείων είναι η ψηφιακή πλατφόρμα DocsTeach, η οποία προσφέρει διαδραστικές δραστηριότητες με βάση ιστορικά τεκμήρια, όπως επίσημα έγγραφα, φωτογραφίες, χάρτες και αφίσες. Παράλληλα, τα δομημένα φύλλα εργασίας καθοδηγούν τους μαθητές στην ανάλυση και αξιολόγηση πρωτογενών πηγών.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα προσφέρονται τόσο δια ζώσης όσο και εξ αποστάσεως, διευρύνοντας την πρόσβαση μαθητών και εκπαιδευτικών. Μέσα από επισκέψεις στα αρχεία ή την ψηφιακή πλατφόρμα, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με αυθεντικό υλικό και αναπτύσσουν δεξιότητες ιστορικής διερεύνησης.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σύνδεση της ιστορικής μάθησης με σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, όπως η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι φωνές περιθωριοποιημένων ομάδων. Μέσα από την ανάδειξη ποικίλων γεγονότων στην αμερικανική ιστορία, οι μαθητές καλούνται να κατανοήσουν πώς το παρελθόν διαμορφώνει το παρόν.

Η πλατφόρμα DocsTeach και τα διαθέσιμα αρχειακά εργαλεία προσφέρουν πλούσιο υλικό και διαδραστικές δραστηριότητες. Η προσέγγιση των Εθνικών Αρχείων των ΗΠΑ ενισχύει την κριτική και ερευνητική προσέγγιση της ιστορίας, προάγοντας την ιστορική σκέψη και την ανάπτυξη επιχειρημάτων μέσω της ανάλυσης πρωτογενών πηγών.

Ωστόσο, η προκαθορισμένη φύση των δραστηριοτήτων, αν και παιδαγωγικά εύστοχη, περιορίζει τη δυνατότητα των μαθητών να αναλάβουν πρωτοβουλία, να επιλέξουν ερευνητικά ερωτήματα ή να εκφραστούν δημιουργικά μέσω

πολυτροπικών ή καλλιτεχνικών μορφών παρουσίασης όπως η δημιουργία αφηγήσεων από την οπτική διαφορετικών ιστορικών προσώπων, η παραγωγή ψηφιακών ιστοριών ή podcast, η σύνθεση ποιημάτων ή θεατρικών διαλόγων βασισμένων στις πηγές, ή ακόμη και η εικαστική αναπαράσταση ιστορικών γεγονότων μέσω κολάζ, κόμικς ή εικονικών εκθέσεων.

- **National Archives of Australia**

Τα Εθνικά Αρχεία της Αυστραλίας (National Archives of Australia) έχουν ενσωματώσει στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα τη διερευνητική μάθηση, μια προσέγγιση που ενθαρρύνει τους μαθητές να εξερευνήσουν την Ιστορία μέσα από τη μελέτη αυθεντικών αρχειακών τεκμηρίων. Αντί να λαμβάνουν έτοιμες πληροφορίες, οι μαθητές καθοδηγούνται στη διατύπωση ερωτημάτων, στην ανάλυση τεκμηρίων και στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Παρέχουν μια ποικιλία εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πόρων, σχεδιασμένων για μαθητές και εκπαιδευτικούς, με στόχο τη δημιουργία μιας διαδραστικής και ερευνητικής εμπειρίας μάθησης. Οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να μελετήσουν ιστορικά τεκμήρια, όπως κυβερνητικά έγγραφα, χάρτες, φωτογραφίες και προσωπικές αφηγήσεις, εξετάζοντας διαφορετικές οπτικές γωνίες των ιστορικών γεγονότων.

Η εκπαιδευτική ομάδα των αρχείων προσφέρει δια ζώσης και διαδικτυακά προγράμματα, καθιστώντας τη μάθηση προσβάσιμη σε ευρύ μαθητικό κοινό. Μέσα από εκπαιδευτικά εργαστήρια στις εγκαταστάσεις τους, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με πρωτογενείς πηγές, τις αναλύουν και διατυπώνουν δικά τους ιστορικά ερωτήματα. Παράλληλα, οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν πλούσιο ψηφιακό υλικό για να ενσωματώσουν τη διερευνητική μεθοδολογία στη διδασκαλία.

Επιπλέον, τα διαδικτυακά μαθήματα και οι εικονικές επισκέψεις δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές να εξετάσουν ψηφιοποιημένες πηγές, να συμμετάσχουν σε διαδραστικές δραστηριότητες και να οικοδομήσουν τη γνώση τους μέσα από βιωματική, ερευνητική προσέγγιση.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των Εθνικών Αρχείων της Αυστραλίας είναι η έμφαση στη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν. Μέσω της διερεύνησης ιστορικών πηγών, οι μαθητές ενθαρρύνονται

να εξετάσουν πώς οι πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές εξελίξεις του παρελθόντος επηρεάζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα. Τα προγράμματα αυτά καλλιεργούν την κριτική σκέψη και την ιστορική συνείδηση, συνδέοντας τη γνώση του παρελθόντος με σύγχρονες κοινωνικές προκλήσεις.

Οι αρχειακές πηγές που αξιοποιούνται στα εκπαιδευτικά προγράμματα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεματικών, όπως:

- Η ιστορία της μετανάστευσης και η διαμόρφωση της πολυπολιτισμικής ταυτότητας της Αυστραλίας.
- Οι αγώνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την κοινωνική δικαιοσύνη.
- Η εξέλιξη της δημοκρατίας και οι πολιτικοί μετασχηματισμοί.
- Οι εμπειρίες διαφορετικών κοινωνικών ομάδων μέσα από την ιστορική τεκμηρίωση.

Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές μαθαίνουν να ερμηνεύουν ιστορικά δεδομένα σε σχέση με τη σημερινή κοινωνία, καλλιεργώντας τη δεξιότητα της ιστορικής σκέψης και την ικανότητα να αναλύουν σύνθετα ζητήματα από πολλαπλές οπτικές γωνίες (National Archives of Australia, 2023).

Παραταύτα, η δημιουργική εμπλοκή των μαθητών παραμένει περιορισμένη, καθώς τα προγράμματα επικεντρώνονται κυρίως στην ανάλυση έτοιμων πηγών, χωρίς να ενθαρρύνουν τη συν-δημιουργία πρωτότυπου αρχειακού υλικού ή ιστορικών αφηγήσεων. Αν και αξιοποιούνται ψηφιακά εργαλεία για πρόσβαση και ερμηνεία τεκμηρίων, η τεχνολογία δεν χρησιμοποιείται επαρκώς ως μέσο δημιουργικής έκφρασης και συνεργασίας, αφού οι δραστηριότητες παραμένουν εντός ενός προκαθορισμένου πλαισίου. Η ενσωμάτωση, ωστόσο, πιο ανοιχτών και ευέλικτων δραστηριοτήτων με χρήση πολυτροπικών εργαλείων, όπως αυτά που αναφέρθηκαν, μπορεί να ενισχύσει ουσιαστικά τη γνώση, τη συνείδηση, την κριτική σκέψη και την ενσυναίσθηση.

● **Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ)**

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα που υπερβαίνουν τη συμβατική διδασκαλία της Ιστορίας, η οποία βασίζεται κυρίως στα σχολικά εγχειρίδια. Μέσω της μελέτης αυθεντικών ιστορικών τεκμηρίων, οι

μαθητές έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν την ερευνητική τους διάθεση και να προσεγγίσουν την ιστορία ως μια δυναμική διαδικασία ερμηνείας και ανακάλυψης.

Αυτά τα προγράμματα διαμορφώνουν μαθησιακά περιβάλλοντα που ενισχύουν τη συνεργασία και την ανταλλαγή απόψεων μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών, προάγοντας τη συνεργασία και τον διάλογο. Παράλληλα, ενθαρρύνουν τη σύνδεση της ιστορικής γνώσης με τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, αναδεικνύοντας τη διαχρονική σημασία των ιστορικών γεγονότων και αξιών. Μέσω αυτής της διαδικασίας, οι μαθητές καλλιεργούν την κριτική ανάλυση και τη συνθετική ικανότητα, αποκτώντας τα απαραίτητα εφόδια για τη διαμόρφωση τεκμηριωμένων ερμηνειών της ιστορίας, αξιοποιώντας τη δύναμη των αρχειακών πηγών.

Η Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ πραγματοποιεί μια σειρά από εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές και εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, προσαρμοσμένα στην ηλικία και τις δεξιότητες των εκπαιδευομένων. Αυτά τα προγράμματα περιλαμβάνουν εργαστήρια, εκθέσεις αρχειακού υλικού και οπτικοακουστικού υλικού, μέσω των οποίων οι συμμετέχοντες εξοικειώνονται με σημαντικά γεγονότα της ιστορίας.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Η λογοκρισία στον κινηματογράφο, το θέατρο και το τραγούδι την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών (1967-1974) μέσα από τεκμήρια των Γενικών Αρχείων του Κράτους». Μέσω αυτού, οι μαθητές εξετάζουν αρχειακό υλικό που αφορά την επιβολή λογοκρισίας κατά την εν λόγω περίοδο, αναπτύσσοντας κριτική σκέψη και ιστορική ενσυναίσθηση.

Ωστόσο, τα περισσότερα από τα προγράμματα αυτά παραμένουν εντός των ορίων της σχολικής τάξης ή ενός οργανωμένου εργαστηρίου, δίχως να δίνεται έμφαση σε πιο ανοιχτές, συμμετοχικές ή μακροχρόνιες μορφές ενασχόλησης με το αρχειακό υλικό. Σπάνια ενθαρρύνεται η δημιουργία μαθητικών ομάδων που να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, όπως η συγκέντρωση, η καταλογογράφηση, η θεματική ευρετηρίαση, η ψηφιοποίηση, η ερμηνεία και η δημιουργική αξιοποίηση αρχειακού υλικού, διαδικασίες που μπορούν να οδηγήσουν στην παραγωγή ψηφιακών εκθέσεων ή πολυμεσικών αφηγήσεων με συλλογικό και διαθεματικό χαρακτήρα.

Από αυτή τη διαπίστωση προκύπτει και η ανάγκη για προτάσεις που όχι μόνο ενσωματώνουν την κριτική παιδαγωγική και τη δημιουργική χρήση των αρχείων, αλλά ταυτόχρονα επιδιώκουν βιωσιμότητα και ευελιξία στην εφαρμογή τους. Η πρόταση που κατατίθεται στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για την ανάπτυξη μιας εκπαιδευτικής ή μουσειοπαιδαγωγικής σκευής, ενός συνόλου εργαλείων, πηγών και οδηγιών, το οποίο θα μπορεί να αξιοποιηθεί από εκπαιδευτικούς σε διαφορετικά σχολεία, με διαφορετικά τμήματα και σε διαφορετικές χρονικές φάσεις. Παράλληλα, μπορεί να αξιοποιηθεί και από αρχειακούς, μουσειακούς ή πολιτιστικούς φορείς, ενισχύοντας την αμφίδρομη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και πολιτιστικών πρακτικών. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η διαχρονική χρήση του υλικού, η προσαρμογή του στις ανάγκες κάθε πλαισίου και η δυνατότητα διάχυσης καλών πρακτικών από και προς την εκπαιδευτική και την πολιτιστική κοινότητα.

Σε όλη τη διαδικασία μάθησης, ο ρόλος του αρχειονόμου είναι καθοριστικός. Αν και ο παραδοσιακός του ρόλος περιορίζεται συχνά στην παροχή πληροφοριών και στην τεχνική διαχείριση των τεκμηρίων, η παρούσα πρόταση αναδεικνύει έναν πιο διευρυμένο και δημιουργικό ρόλο. Καλείται να υιοθετήσει παιδαγωγικές πρακτικές που αξιοποιούν τα αρχεία ως δυναμικά εργαλεία μάθησης, ενισχύοντας την ικανότητα των μαθητών να κατανοούν και να ερμηνεύουν κοινωνικά φαινόμενα, εξουσιαστικές σχέσεις και ιδεολογικά σχήματα. Με τον τρόπο αυτό, ενδυναμώνεται όχι μόνο η ιστορική γνώση, αλλά και η ανάπτυξη μιας βαθύτερης κατανόησης του σύγχρονου κοινωνικού γίνεσθαι (Carini, 2009).

Όπως τονίζουν οι Walters & Skinner (2011), ο αρχειονόμος λειτουργεί ως καθοδηγητής και συνεργάτης στη μαθησιακή διαδικασία, δημιουργεί υποστηρικτικό περιβάλλον, παρέχει οδηγίες για την ανάλυση αρχειακών πηγών και ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή των μαθητών μέσω δομημένων ερωτημάτων και δραστηριοτήτων.

Παρά τη σταδιακή μετάβαση από τον παραδοσιακό ρόλο του διαχειριστή τεκμηρίων σε εκείνον του συντονιστή της μάθησης, οι θεσμικές δομές, οι κανονισμοί και, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι καθιερωμένες πρακτικές στους αρχειακούς φορείς μπορεί να λειτουργούν ως περιοριστικοί παράγοντες στην υιοθέτηση καινοτόμων εκπαιδευτικών προσεγγίσεων.

Ακριβώς γι' αυτό, η πρόταση ενός πιο ανοιχτού και δημιουργικού μοντέλου εκπαιδευτικής δράσης, όπως το παρόν πρόγραμμα, προϋποθέτει τη διεύρυνση του ρόλου του αρχειονόμου μέσα από συνεργασίες με επαγγελματίες άλλων ειδικοτήτων: εκπαιδευτικούς καλλιτεχνικών, μουσικούς, θεατρολόγους ή καλλιτέχνες. Αυτή η διεπιστημονική προσέγγιση επιτρέπει την παραγωγή πολυτροπικών αφηγήσεων, την ενίσχυση της αισθητηριακής εμπλοκής και την εμβάθυνση της κατανόησης μέσω της τέχνης. Παράλληλα, ενισχύει τη δυνατότητα αμοιβαίας διεύρυνσης τόσο της παιδαγωγικής της ιστορίας όσο και της λειτουργίας του αρχείου ως ζωντανού και κοινωνικά ενεργού θεσμού.

4. Σχεδιασμός εκπαιδευτικού προγράμματος

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Τα αρχεία αφηγούνται ιστορίες της Εθνικής Αντίστασης» βασίζεται στη δημιουργική αξιοποίηση αρχειακών πηγών για τη διδασκαλία της περιόδου 1940–1944, με σκοπό την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης των μαθητών. Η προσέγγιση δεν περιορίζεται στα εργαλεία της ιστορίας ή της αρχειονομίας, αλλά τα εμπλουτίζει μέσα από τη διαθεματική τους συνάντηση με την τέχνη, τις κοινωνικές επιστήμες και άλλους δημιουργικούς τομείς, διευρύνοντας ουσιαστικά το πεδίο της ιστορικής μάθησης.

Κεντρικό ρόλο διαδραματίζουν οι εικαστικές και καλλιτεχνικές μορφές αναπαράστασης, οι οποίες, σύμφωνα με τη Leavy (2020), προσφέρουν εναλλακτικούς τρόπους κατανόησης και συμμετοχής, υπερβαίνοντας τα όρια της παραδοσιακής διδασκαλίας. Η προσέγγιση της έρευνας μέσω τέχνης μετατρέπει το αρχειακό υλικό σε ζωντανό και δημιουργικό πεδίο μάθησης, όπου η ιστορική έρευνα συνδυάζεται με τη βιωματική εμπειρία, τη φαντασία και τη συλλογική έκφραση.

Έτσι, οι δραστηριότητες που ακολουθούν, αντλούν έμπνευση από την καλλιτεχνική έρευνα και αξιοποιούν ένα ευρύ φάσμα εργαλείων, όπως αρχειακές πηγές (φωτογραφίες, έγγραφα, αφηγήσεις), καλλιτεχνικές πρακτικές (δημιουργική γραφή, εικαστικές παρεμβάσεις, δραματοποίηση, κολάζ), καθώς και σύγχρονες μορφές έκφρασης, όπως το ηχητικό podcast και η ψηφιακή αφήγηση. Μέσα από αυτά, ενισχύεται η συναισθηματική σύνδεση των μαθητών με το υλικό, ενώ το αρχείο αναδεικνύεται σε εργαλείο διαλόγου και συλλογικής δημιουργίας, μετατρέποντας

τη μάθηση σε μια ζωντανή και δυναμική διαδικασία προσωπικής και κοινωνικής ανακάλυψης.

4.1. Δομή και δραστηριότητες

Η εφαρμογή αυτής της προσέγγισης αποτυπώνεται σε ένα δομημένο πλάνο (βλ. Παράρτημα Ι), το οποίο περιγράφει αναλυτικά τις φάσεις υλοποίησης, τις δραστηριότητες και τα διδακτικά εργαλεία που αξιοποιούνται. Το πρόγραμμα αξιοποιεί βιωματικές και ομαδοσυνεργατικές μεθόδους, ξεκινώντας με την εισαγωγή των μαθητών στον σκοπό της δραστηριότητας και την παρουσίαση των Γενικών Αρχείων του Κράτους ως θεσμού που συμβάλλει στη διατήρηση και ανάδειξη της ιστορικής μνήμης. Στη συνέχεια, προβάλλεται μία φωτογραφία και ένα ηχητικό αρχείο ως αφορμή για την ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των μαθητών, οι οποίοι, χωρισμένοι σε ομάδες, αναλαμβάνουν ρόλο ερευνητών, επιλέγουν και μελετούν αυθεντικές αρχειακές πηγές, καταγράφοντας τις παρατηρήσεις τους.

Ακολουθεί παρουσίαση των ευρημάτων και συζήτηση που ενισχύει την κριτική σκέψη και την ιστορική επιχειρηματολογία, ενώ μέσα από τη δημιουργική γραφή και παιχνίδι ρόλων προσεγγίζουν βιωματικά τις διαφορετικές οπτικές των εμπλεκόμενων προσώπων, καλλιεργώντας την ενσυναίσθηση, τον αναστοχασμό ως διευρυμένες αφετηρίες για γνώση και κριτική σκέψη.

Το πρόγραμμα ολοκληρώνεται με συζήτηση για τη σύνδεση του παρελθόντος με σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα και τη δημιουργία podcast ή βίντεο ως συλλογική δραστηριότητα κοινωνικού σχολιασμού.

Τέλος, η αυτοαξιολόγηση μέσα από προσωπική έκφραση και συλλογικό έργο ενισχύει τη μεταγνώση και την αξία της ιστορικής έρευνας και των αρχειακών πηγών, συνδέοντας τη θεωρία με την πράξη και προωθώντας ενεργή συμμετοχή και κριτική κατανόηση. Κάθε στάδιο συνδέεται με το θεωρητικό πλαίσιο, ενσωματώνοντας τη βιωματική μάθηση, την καλλιτεχνική προσέγγιση της ιστορικής γνώσης και την καλλιέργεια ενσυναίσθησης. Συγκεκριμένα:

- Στο πρώτο στάδιο, ανακοινώνεται στους μαθητές ο σκοπός του προγράμματος, ακολουθεί μία σύντομη παρουσίαση του θεσμικού ρόλου και της λειτουργίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ), καθώς και των

βασικών αρχειονομικών εργασιών, όπως πρόσκτηση, ταξινόμηση, ευρετηρίαση, επεξεργασία και ψηφιοποίηση του αρχειακού υλικού (<https://youtu.be/dt7qQg5ZmjM>). Στη συνέχεια, εξηγείται η διαδικασία της έρευνας που θα πραγματοποιήσουν οι μαθητές. Κατά το στάδιο αυτό, καλούνται να αναλογιστούν τη σημασία της διατήρησης και της μελέτης των αρχείων. Μέσα από αυτή τη γνωριμία με τον φορέα και τις αρχειακές πρακτικές, οι μαθητές αρχίζουν να κατανοούν πώς διαμορφώνεται η ιστορική γνώση, αναγνωρίζοντας τη σημασία των πηγών και της ερευνητικής διαδικασίας στη μελέτη του παρελθόντος.

- Στο δεύτερο στάδιο, της αφόρμησης, οι μαθητές καλούνται να παρατηρήσουν μια ιστορική φωτογραφία και να ακούσουν μια προφορική μαρτυρία αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης (<https://youtu.be/yW3cgTqXOcl>), στην οποία περιγράφονται προσωπικές δυσκολίες, τραυματισμοί και οι συνέπειες του πολέμου στην καθημερινή ζωή. Η σύνδεση με το φωτογραφικό υλικό και η αφήγηση που προκαλεί ζωντανές εικόνες και συναισθήματα, ενεργοποιούν την ενσυναίσθηση, καθώς οι μαθητές καλούνται να φανταστούν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες βίωσαν οι άνθρωποι αυτές τις εμπειρίες. Μέσα από την επαφή με τα προσωπικά βιώματα και τα ατομικά διλήμματα, οι μαθητές διερευνούν όχι μόνο τα ιστορικά γεγονότα αλλά και τα ανθρώπινα συναισθήματα του φόβου, της απώλειας και της ελπίδας.

Παράλληλα, η διαδικασία ωθεί τους μαθητές να συνδέσουν το παρελθόν με το παρόν, σκεπτόμενοι πώς άνθρωποι που σήμερα βιώνουν πόλεμο ή προσφυγιά μπορεί να αισθάνονται αποχωρισμένοι από τους δικούς τους, προσεγγίζοντας έτσι το ιστορικό υλικό με μια βαθύτερη συναισθηματική και κοινωνική κατανόηση. Η επιλογή της φωτογραφίας και της ηχητικής αφήγησης ως αφετηρία αξιοποιεί τη δύναμη των εικαστικών μορφών για να ενεργοποιήσει τη φαντασία, το συναίσθημα και την προσωπική εμπλοκή των μαθητών (Leavy, 2020).

- Στο τρίτο στάδιο, το στάδιο της έρευνας, οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και μελετούν διαφορετικές αρχειακές πηγές που περιλαμβάνουν μαρτυρίες αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης. Με τη χρήση οργανωμένων φύλλων

εργασίας (βλ. Παράρτημα III), οι μαθητές αξιοποιούν εργαλεία που ενισχύουν την κριτική ανάλυση των πηγών, όπως η σύγκριση στοιχείων, η αναγνώριση πιθανών αντιφάσεων ή κενών και η διαμόρφωση ερωτημάτων που προκύπτουν από την ίδια τη μελέτη των κειμένων.

Ενθαρρύνεται η συζήτηση εντός των ομάδων, ώστε να αναπτύξουν επιχειρηματολογία και να εξετάσουν διαφορετικές οπτικές. Αυτή η μεθοδική και υποστηρικτική προσέγγιση βοηθά τους μαθητές να μεταβούν από την απλή συλλογή πληροφοριών στην κριτική ερμηνεία και την ενεργητική συμμετοχή στη διαδικασία παραγωγής ιστορικής γνώσης.

- Στο τέταρτο στάδιο, της παρουσίασης και δημιουργικής επεξεργασίας των αποτελεσμάτων, οι μαθητές καλούνται να παρουσιάσουν τα ευρήματα της έρευνάς τους μέσα από δημιουργικές μορφές έκφρασης. Η απάντηση στα ερωτήματα που είχαν θέσει μπορεί να πάρει τη μορφή ομαδικού ποιήματος, τραγουδιού, ανασύνθεσης ιστοριών ή σύνθεσης προσωπικών αφηγήσεων. Για παράδειγμα, μπορούν να επιλέξουν μια μαρτυρία που περιγράφει ένα ιστορικό γεγονός, όπως ένα σαμποτάζ, και να την αναδομήσουν από την οπτική των ανθρώπων που το έζησαν από την «άλλη πλευρά». Μέσα από αυτές τις πρακτικές, τα αρχειακά τεκμήρια μετατρέπονται σε ζωντανό πεδίο διαλόγου, αναστοχασμού και συλλογικής δημιουργίας, ενισχύοντας τη βιωματική κατανόηση των ιστορικών γεγονότων. Σύμφωνα με τη Leavy (2020), η δημιουργική γραφή και η ανακατασκευή αφηγήσεων αποτελούν ισχυρά εργαλεία ενσυναίσθησης και κοινωνικής κατανόησης.

Εναλλακτικά, οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν τη δραματοποίηση, ενσαρκώνοντας πρόσωπα της εποχής και βιώνοντας τα ιστορικά γεγονότα μέσα από τη θέση διαφορετικών υποκειμένων. Μέσα από το παιχνίδι ρόλων εξετάζονται ηθικά διλήμματα και κοινωνικές προεκτάσεις, ενώ αναπτύσσεται ιστορική ενσυναίσθηση (Wineburg, 2001). Επιπλέον, η δραματοποίηση λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στη γνώση και την προσωπική εμπειρία, παρέχοντας ένα ισχυρό εργαλείο παρουσίασης των ευρημάτων με ζωντανό τρόπο (Leavy, 2020).

- Στο πέμπτο στάδιο, οι μαθητές θα κληθούν να σκεφτούν συγκεκριμένες εστίες πολέμου και θα μιλήσουν γι' αυτές ώστε να συνειδητοποιήσουν τις

συνέπειες του πολέμου και να αναγνωρίσουν τις σύγχρονες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού. Προτείνεται να δημιουργήσουν ένα σύντομο podcast ως συλλογική δραστηριότητα αναστοχασμού και κοινωνικού σχολιασμού. Επιλέγουν ένα θέμα που τους απασχόλησε κατά τη διάρκεια του προγράμματος και το προσεγγίζουν μέσα από συζήτηση, προσωπικές σκέψεις ή προτάσεις για το πώς μπορούν να αντιμετωπιστούν αντίστοιχα φαινόμενα στη σύγχρονη κοινωνία. Το τελικό podcast μπορεί να κοινοποιηθεί στη σχολική κοινότητα, ενισχύοντας τον διάλογο και τη συλλογική ευαισθητοποίηση.

- Ως τελική δραστηριότητα αυτοαξιολόγησης, κάθε μαθητής δημιουργεί ένα προσωπικό έργο έκφρασης (ζωγραφιά, κείμενο, ποίημα, αντικείμενο, βίντεο, κόμικ) που αποτυπώνει το σημαντικότερο συναίσθημα που ένιωσε κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Όλα τα κομμάτια ενώνονται σε ένα μεγάλο συλλογικό έργο, το οποίο εκτίθεται στο σχολείο ως ορατή απόδειξη της κοινής εμπειρίας και της συλλογικής μνήμης.

Επιπλέον, ενθαρρύνονται να δουλέψουν ως αρχειονόμοι, να δημιουργήσουν εργαλεία ταξινόμησης και ευρετηρίασης που θα συνδέουν τα έργα τους με τις πηγές της έμπνευσής τους, αλλά και, να επιμεληθούν την έκθεσή τους και να την παρουσιάσουν στους συμμαθητές τους σχεδιάζοντας οι ίδιοι το υλικό προώθησης της δράσης τους όπως αφίσες, επικοινωνιακό υλικό και άλλες οπτικοποιήσεις του αρχείου. Μέσα από αυτή τη δημιουργική διαδικασία, η αυτοαξιολόγηση μετατρέπεται σε πράξη τέχνης, συνεργασίας και αναστοχασμού.

Ως τελική αποτίμηση της υλοποίησης του προγράμματος, προτείνεται μια δημιουργική και αναστοχαστική διαδικασία αξιολόγησης που εστιάζει στην εσωτερική εμπειρία των μαθητών και στη συλλογική επεξεργασία των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Η αξιολόγηση υλοποιείται μέσω της κατασκευής ενός οπτικού χάρτη αναστοχασμού με τίτλο «Το αρχείο της εμπειρίας μας», ο οποίος συγκροτείται σταδιακά από τα ίδια τα μέλη της μαθητικής ομάδας. Κάθε μαθητής καλείται να συμβάλει στη διαμόρφωση του χάρτη, καταθέτοντας στοιχεία που αποτυπώνουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις ερωτήσεις και τα προσωπικά του συμπεράσματα από τη

συμμετοχή στο πρόγραμμα. Η αποτύπωση αυτών των στοιχείων μπορεί να λάβει πολυτροπική μορφή, συνδυάζοντας γραπτό λόγο, εικόνα, χρώμα, σύμβολα ή άλλες καλλιτεχνικές εκφράσεις, με στόχο την ανάδειξη της προσωπικής εμπλοκής στη μαθησιακή διαδικασία. Η συλλογική σύνθεση του χάρτη λειτουργεί όχι μόνο ως απολογιστική καταγραφή, αλλά και ως εργαλείο ενδυνάμωσης του διαλόγου, ενισχύοντας τη μεταγνώση, την κριτική προσέγγιση του περιεχομένου και την αναγνώριση της επίδρασης του βιωματικού και καλλιτεχνικού χαρακτήρα του προγράμματος στην ιστορική μάθηση.

Παράλληλα, ο οπτικός χάρτης αξιοποιείται ως αφετηρία για μια ανοικτή συζήτηση μεταξύ των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των εμπυχωτών του προγράμματος, στο πλαίσιο της οποίας αναδεικνύονται εμπειρίες, προκλήσεις και προτάσεις βελτίωσης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία συλλογικής ανατροφοδότησης, αξιολογείται ουσιαστικά τόσο η παιδαγωγική εμπειρία όσο και η μεθοδολογική προσέγγιση, ενισχύοντας τη δυνατότητα (μετα)σχηματισμού του προγράμματος με συμμετοχικούς όρους και με βάση τις ανάγκες και τις φωνές όλων των εμπλεκόμενων. Έτσι, η αξιολόγηση μετατοπίζεται από τη λογική της μέτρησης (συνήθως μέσω ερωτηματολογίων), σε μια δυναμική και συμμετοχική πρακτική νοηματοδότησης της εμπειρίας.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία, μέσα από τη μελέτη σχετικής βιβλιογραφίας και τον σχεδιασμό ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, επιχείρησε να αξιοποιήσει τις αρχές της κριτικής παιδαγωγικής για τη διαμόρφωση ενός προγράμματος γνωριμίας μιας ιστορικής περιόδου μέσα από μια διευρυμένη και δημιουργική χρήση ενός ιστορικού αρχείου. Η ανάλυση ανέδειξε τη δυνατότητα των αρχειακών πηγών να εμπλουτίσουν τη μαθησιακή διαδικασία, ενισχύοντας την ιστορική σκέψη, την κριτική ικανότητα και την ιστορική ενσυναίσθηση των μαθητών. Συγκεκριμένα, διαμόρφωσε ένα εναλλακτικό μοντέλο διδασκαλίας της Εθνικής Αντίστασης (1940–1944), βασισμένο σε κριτικές παιδαγωγικές αρχές, σε μη τυπικές μορφές εκπαίδευσης και στη χρήση πολυτροπικών εργαλείων που

συνδέονται με την καλλιτεχνική έρευνα, με στόχο την ενίσχυση δημιουργικών προσεγγίσεων στην ιστορική μάθηση.

Ανέδειξε επίσης, την ανάγκη για μια εκπαίδευση που διευρύνει μια γραμμική ή συσσωρευτική προσέγγιση της γνώσης, ιδιαίτερα όταν υλοποιείται στο πλαίσιο πολιτιστικών φορέων. Επομένως, ο ρόλος των αρχείων δεν εξαντλείται στη διάσωση και διάθεση τεκμηρίων, αλλά επεκτείνεται στη δημιουργία πλαισίων που καλλιεργούν την ενσυναίσθηση, την ιστορική επίγνωση και τον διάλογο γύρω από ζητήματα συλλογικής μνήμης.

Η ενσωμάτωση καλλιτεχνικών και δημιουργικών πρακτικών, όπως η αφήγηση, η φωτογραφία, η δημιουργική γραφή, η δραματοποίηση, το κολάζ, το podcast, το βίντεο, μεταμορφώνουν το αρχείο από έναν στατικό χώρο σε έναν ζωντανό χώρο δημιουργικής έκφρασης και συμμετοχικής μάθησης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι μαθητές παύουν να είναι απλοί δέκτες πληροφοριών και αναδεικνύονται σε ερευνητές, με συνείδηση ότι η αφηγηματική και αρχειακή κατασκευή της ιστορίας έχει βαρύτητα στη διαμόρφωση συνειδήσεων και μελλοντικών αποφάσεων σχεδόν όση έχει και η ιστορία αυτή καθαυτή.

Επιπλέον, καλλιεργείται η προσωπική εμπλοκή των μαθητών μέσα από πολυτροπικές δραστηριότητες που τους φέρνουν σε άμεση επαφή με τις ανθρώπινες ιστορίες και τα συναισθήματα του παρελθόντος, όπως η ανάλυση προσωπικών μαρτυριών, η δημιουργική γραφή και το παιχνίδι ρόλων. Έτσι, οι μαθητές δεν μαθαίνουν μόνο τα ιστορικά γεγονότα, αλλά τα βιώνουν και τα ερμηνεύουν με κριτικό και συναισθηματικό τρόπο, γεγονός που ενισχύει την ουσιαστική κατανόηση και το ενδιαφέρον τους.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που σχεδιάστηκε, βασισμένο στις σύγχρονες προσεγγίσεις που αναλύθηκαν, αξιοποιεί τις αρχειακές πηγές για να δημιουργήσει ένα ενεργητικό και διαδραστικό μαθησιακό περιβάλλον, όπου οι μαθητές συνδέουν το παρελθόν με το παρόν, κατανοούν τη διαχρονική σημασία των ιστορικών γεγονότων και προβληματίζονται πάνω σε σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Η αξιοποίηση της τέχνης στη δομή του προγράμματος ως παιδαγωγικό μέσο, αναμένεται να διευκολύνει τη σωματική, συναισθηματική και κοινωνική εμπλοκή των μαθητών, ενισχύοντας την κατανόηση της ιστορίας όχι μόνο ως γεγονότων, αλλά ως ανθρώπινη εμπειρία.

Βιβλιογραφία

- Αβδελά, Ε. (1998). *Ιστορία και σχολείο*. Νήσος.
- Appadurai, A. (2012). Αρχείο και προσδοκία. Στο Π. Κούρος & Ε. Καραμπά (Επιμ.), *Archive Public: Επιτελέσεις αρχείων στη δημόσια τέχνη-Τοπικές Παρεμβάσεις* (σσ. 201–210). Cube Art Editions.
- Benjamin, W. (2007). *Walter Benjamin's archive*. Verso.
- Berger, M., González, J. A., & Wilson, F. (2001). *Fred Wilson*. Center for Art and Visual Culture, University of Maryland.
- Bloch, M. (1994). *Απολογία για την ιστορία: το επάγγελμα του ιστορικού*. Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- Boeschoten, R. V, Δαλκαβούκης, Β., & Καλλιμοπούλου, Ε. (Επιμ.). (2021). *Προφορική ιστορία και αντι-αρχεία: φωνές, εικόνες και τόποι*. ΕΠΙ.
- Bruner, J. (1977). *The Process of Education*. Harvard University Press.
<http://edci770.pbworks.com/w/file/etch/45494576/Bruner Processes of Education.pdf>.
- Carini, P. (2009). Archivists as Educators: Integrating Primary Sources into the Curriculum. *Journal of Archival Organization*, 7(1-2), 41-50.
<https://doi.org/10.1080/15332740902892619>
- Γενικά Αρχεία του Κράτους. (2025). *Σύνδεση με την εκπαίδευση*. Γενικά Αρχεία του Κράτους. Retrieved 3 8, 2025, from <http://www.gak.gr/index.php/el/menu-el/dra/ekpaideftika-programmata-kai-ksenagiseis>.
- Derrida, J. (1996). *Η έννοια του αρχείου* (Κ. Παπαγιώργης, Μεταφρ.). Εκκρεμές.
- DocsTeach For Teachers, Students, and History Explorers*. (2025). DocsTeach.org.
Retrieved March 8, 2025, from <https://www.docsteach.org/>
- Eco, U. (2015). *How to write a thesis*. MIT Press. https://atgender.eu/wp-content/uploads/sites/207/2022/03/Eco_How-Write-Thesis.pdf

- Ελληνική Δημοκρατία. (2019). *Νόμος υπ' αριθμ. 4610/2019: Συνέργειες Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι., πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, πειραματικά σχολεία, Γενικά Αρχεία του Κράτους και λοιπές διατάξεις* (ΦΕΚ Α 70/07.05.2019). Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.
- Enwezor, O., Bauer, U. M., & Basualdo, C. (Επιμ.). (2002). *Documenta 11 Platform 5: Exhibition [Κατάλογος Έκθεσης]*. Hatje Cantz.
- Θεοδώρου, Λ. (2012). Self-redress / Justice in the Hands of the Individual. Στο Π. Κούρος & Ε. Καραμπά (Επιμ.), *Archive Public: Επιτελέσεις αρχείων στη δημόσια τέχνη-Τοπικές Παρεμβάσεις* (σσ. 217–236). Cube Art Editions.
- Foucault, M. (1987). *Η αρχαιολογία της γνώσης* (Κ. Παπαγιώργης, Μεταφρ.). Εξάντας.
- Foster, H. (2004). *An archival impulse*. *October*, 110, 3–22.
<https://doi.org/10.1162/0162287042379847>.
- Freire, P. (2009). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου* (Γ. Κρητικός, Μεταφρ.). Κέδρος.
- Gilliland, A., & White, K. (2009). Perpetuating and Extending the Archival Paradigm:
The Historical and Contemporary Roles of Professional Education and Pedagogy. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*,
5(1). <https://doi.org/10.5070/D451000648>
- Giroux, H. (2024). *Για την κριτική παιδαγωγική* (Ι. Βραχωρίτου, Μεταφρ.). Gutenberg.
- Καραμπά, Ε. (2015). Το αρχείο ως δημοκρατική δημόσια τέχνη: Μια θεσμίζουσα πρακτική. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 26, 81–109. <https://doi.org/10.12681/sas.831>.
- Καραμπά, Ε. (2012). *Τέχνη αρχείου από τον 20ό στον 21ο αιώνα: από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μια ριζοσπαστική θεσμίζουσα πρακτική* [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών]. ΕΑΔΔ.
<https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=32887&lang=el>.

- Κόκκινος, Γ. (1998). *Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της ιστορίας: επεξεργασμένες διδακτικές ενότητες και τρόποι ενεργοποίησης του γνωστικού ενδιαφέροντος των μαθητών*. Μεταίχμιο.
- Kolb, D. (1984). *Experiential Learning: Experience As The Source Of Learning And Development*. Prentice-Hall.
- https://www.researchgate.net/publication/235701029_Experiential_Learning_Experience_As_The_Source_Of_Learning_And_Development
- Κούρος, Π. (2012). Η δημόσια τέχνη της αρχειακής επιτέλεσης. Στο Π. Κούρος & Ε. Καραμπά (Επιμ.), *Archive Public: Επιτελέσεις αρχείων στη δημόσια τέχνη- Τοπικές Παρεμβάσεις* (σσ. 27-54). Cube Art Editions.
- Κούρος, Π. & Καραμπά, Ε. (Επιμ.). (2012). *Archive public: επιτελέσεις αρχείων στη δημόσια τέχνη, τοπικές παρεμβάσεις*. Κύβος Εκδόσεις Τέχνης.
- Leavy, P. (2020). *Η καλλιτεχνική δημιουργία ως μέθοδος: έρευνα μέσω της τέχνης*. (Α. Γρίβα, Μεταφρ.). Gutenberg.
- Νάκου, Ε. (2000). *Τα παιδιά και η Ιστορία: ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*. Μεταίχμιο.
- National Archives of Australia. (2023). *Students and teachers*. Naa.gov.au. Retrieved Απρίλιος 15, 2025, from <https://www.naa.gov.au/students-and-teachers>
- Νικονάνου, Ν. (2021). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Νικονάνου, Ν. (Επιμ.) (2015). Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <http://hdl.handle.net/11419/712>.
- Popper, K. (1979). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (2 Revised edition ed.). Oxford University Press.
- Reisman, A. (2012). Reading Like a Historian: A Document-Based History Curriculum Intervention in Urban High Schools. *Cognition and Instruction*, 30(1), 86-112.
- https://stacks.stanford.edu/file/druid%3Aby786ht6640/a%20reisman_Reading_LikeaHistorian_CognitionandInstruction.pdf?utm_source=chatgpt.com.

- Ρεπούση, Μ. (2004). *Μαθήματα ιστορίας: από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση*. Καστανιώτης.
- Sekula, A. (1986). *The Body and the Archive*. October, 39, 3–64. MIT Press.
<https://www.jstor.org/stable/778312?seq=1>
- Seixas, P. (2015, Οκτωβρίου 27). A Model of Historical Thinking. *Educational Philosophy and Theory*, 49(6), 593–605.
<https://doi.org/10.1080/00131857.2015.1101363>.
- Spraggs, G. (2008). *Using Archives in Higher Education History Teaching*. Society of Archivists. Retrieved Μάρτιος 30, 2025, from
https://crlt.umich.edu/sites/default/files/resource_files/Using%20Archives%20in%20Higher%20Education%20History%20Teaching.pdf
- Walters, T. O., & Skinner, K. (2011). *New Roles for New Times: Digital Curation for Preservation*. Association of Research Libraries.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED527702.pdf>
- Warburg, A. (1999). *The Renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the European Renaissance* (μετ. David Britt). Getty Research Institute.
<https://www.getty.edu/publications/virtuallibrary/9780892365371.html>
- Wineburg, S., & Reisman, A. (2015). Disciplinary Literacy in History: A Toolkit for Digital Citizenship. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 58(8), 636–639.
<https://doi.org/10.1002/jaal.410>
- Wineburg, S. S. (2001). *Historical Thinking CI (Critical Perspectives On The P)*. Temple University Press.
- ΥΠΑΙΘ. ΙΕΠ. (2011). *Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για τα μαθήματα των Κοινωνικών Επιστημών στο Δημοτικό: Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό*. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/1909>.

Πηγές εικόνων

Archive Public. (χ.χ.). *Εσωτερικό του Κέντρου Αρχιτεκτονικής Μεσογείου (ΚΑΜ)* [Εικόνα]. Archive Public. <https://archivepublic.wordpress.com/wp-content/uploads/2009/09/esoteriko2low.jpg>.

The File Room. (χ.χ.). *A virtual archive on censorship* [Website]. Randolph Street Gallery & Independent Curators International. <https://www.thefileroom.org/>.

Hirschhorn, T. (2002). *Bataille Monument – Documenta 11, Kassel*. Ανακτήθηκε July 5, 2025, από <https://www.thomashirschhorn.com/b>.

Maryland Center for History and Culture. (2025). *Mining the Museum – Cabinetmaking 1820–1960*. Ανακτήθηκε July 5, 2025, από <https://www.mdhistory.org/resources/mining-the-museum-cabinetmaking-1820-1960/>

Pad.ma. (2025). *Public Access Digital Media Archive* [Website]. <https://pad.ma/>.

Park Fiction. (χ.χ.). *Pudel Verfügungen* [Εικόνα]. Park Fiction. <https://park-fiction.net/wp-content/uploads/2013/11/0010Pudelfverfuege.jpg>.

Παράρτημα Ι

Διδακτικό πλάνο	
Τίτλος	Τα αρχεία αφηγούνται ιστορίες της εθνικής αντίστασης.
Ηλικιακή ομάδα	Μαθητές γυμνασίου –λυκείου.
Γνωστικό υπόβαθρο μαθητών	Οι μαθητές έχουν διδαχθεί στο δημοτικό σχολείο για την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης (1940-1941). Επιπλέον, κάθε χρόνο στην επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940 γίνεται μνεία στην αντίσταση των Ελλήνων κατά των κατακτητών Γερμανών- Ιταλών.
Καθορισμός σκοπού	Ο σκοπός του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η εξοικείωση των μαθητών με τον κόσμο των αρχείων και η καλλιέργεια αρχειακής και ιστορικής συνείδησης μέσα από τη μελέτη της Εθνικής Αντίστασης (1940-1944). Μέσα από βιωματικές δραστηριότητες και διερευνητική μάθηση, οι μαθητές έρχονται σε άμεση επαφή με αρχειακές πηγές, αναπτύσσουν κριτική σκέψη και κατανοούν τη σημασία των τεκμηρίων στη διαμόρφωση της ιστορικής γνώσης. Επιπλέον, συνδέουν τη λειτουργία του κράτους με τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου, κατανοώντας τη συλλογική δράση και τον ρόλο της κοινωνίας σε κρίσιμες στιγμές της ιστορίας.
Διδακτικοί στόχοι:	Γνώσεων Στόχος του προγράμματος είναι οι μαθητές να: • Αναγνωρίσουν τη σημασία των Γενικών Αρχείων του Κράτους ως φορέων διατήρησης της ιστορικής μνήμης. • Αναγνωρίζουν τον ρόλο των αρχειακών πηγών στη μελέτη της Ιστορίας. • Περιγράφουν γεγονότα από την ιστορική περίοδο της Εθνικής Αντίστασης (1940-1944). • Διακρίνουν τις διαφορετικές μορφές αντίστασης και τη συμβολή κοινωνικών ομάδων στον αγώνα. Δεξιότητων (Ψυχοκινητικοί Στόχοι) • Αναπτύξουν δεξιότητες αναζήτησης, επιλογής και ερμηνείας

	αρχειακών πηγών. - Εξασκηθούν στη διατύπωση ιστορικών ερωτημάτων και στην επεξεργασία τεκμηρίων για την απάντησή τους. - Συγκρίνουν διαφορετικά είδη ιστορικών πηγών (π.χ., έγγραφα, φωτογραφίες, προφορικές μαρτυρίες) - να αξιολογούν την αξιοπιστία των πηγών. - Διεξάγουν ιστορική έρευνα σε αρχειακές πηγές, εφαρμόζοντας μεθοδολογικές προσεγγίσεις των ιστορικών. Στάσεων και Αξιών (Συναισθηματικοί Στόχοι) - Αναπτύξουν ιστορική <u>εγσυναίσθηση</u>, κατανοώντας τις εμπειρίες των ανθρώπων που συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση. - Αποκτήσουν κριτική στάση απέναντι στις πηγές και τις διαφορετικές αφηγήσεις της Ιστορίας. - Αναγνωρίσουν τη σημασία της συλλογικής δράσης και της αντίστασης απέναντι σε καταπιεστικά καθεστώτα. - Εκτιμήσουν τη σημασία της ιστορικής μνήμης και της διατήρησης των τεκμηρίων για τις επόμενες γενιές. - Συνεργαστούν και να επικοινωνήσουν με τους συμμαθητές τους μέσω ομαδικών δραστηριοτήτων.
Μαθησιακά αποτελέσματα	Με την ολοκλήρωση του εκπαιδευτικού προγράμματος, οι μαθητές αναμένεται να: - Αναλύουν ιστορικά γεγονότα μέσα από πολλαπλές οπτικές, αναγνωρίζοντας την πολυπλοκότητα της Ιστορίας. - Χρησιμοποιούν αρχειακές πηγές ως εργαλεία έρευνας, εφαρμόζοντας μεθόδους ιστορικής ανάλυσης. - Αξιολογούν την αξιοπιστία και την προέλευση των πηγών, εντοπίζοντας προκαταλήψεις και σκοπιμότητες. - Συσχετίζουν ιστορικά γεγονότα με σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, εντοπίζοντας συνέχειες και αλλαγές. - Συνεργάζονται αποτελεσματικά σε ομάδες, ανταλλάσσοντας τεκμηριωμένες απόψεις και επιχειρήματα. - Διαμορφώνουν στάσεις σεβασμού και <u>εγσυναίσθησης</u> απέναντι σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, αναγνωρίζοντας την αξία

	της συμπεριληπτικής ιστορικής αφήγησης.
Διδακτικές τεχνικές	- Ανακοίνωση του σκοπού του μαθήματος. <u>Αφόρμηση</u> (οι μαθητές θα δουν σε προβολή μία φωτογραφία και παράλληλα θα ακούσουν σε ηχητικό αρχείο την πρώτη πηγή). <u>Ομαδοσυνεργατική δραστηριότητα</u> (οι μαθητές θα χωριστούν σε ομάδες και θα μελετήσουν από μία πηγή). - Ερωτήσεις και καταγισμό απαντήσεων. - Συζήτηση. - Αφήγηση ιστοριών που έχουν ακούσει στο οικείο περιβάλλον. - Δημιουργική γραφή - Παιχνίδι ρόλων και <u>εγσυναίσθητική</u> προσέγγιση του ιστορικού γεγονότος.
Εποπτικά μέσα διδασκαλίας, υλικά, ασκήσεις.	- Υπολογιστής. <u>Βιντεοπροτζέκτορας</u>. - Βίντεο - Λογισμικό power point. - Αρχειακές πηγές. - Ηχητικό αρχείο. - Φύλλο εργασίας.
Αξιολόγηση	α. Διαμορφωτική αξιολόγηση (κατά τη διάρκεια του προγράμματος): - Παρατήρηση και συζήτηση: Ο <u>αρχειονόμος</u> παρακολουθεί τις αλληλεπιδράσεις των μαθητών, τις ερωτήσεις που θέτουν και τις απαντήσεις που δίνουν στις ομαδικές δραστηριότητες. <u>Αναστοχαστικά ημερολόγια</u>: Οι μαθητές γράφουν σύντομα σχόλια για τις πηγές που μελέτησαν, τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και τα συμπεράσματά τους. - Αξιολόγηση μέσω ερωτήσεων: Οι μαθητές απαντούν σε ερωτήσεις που ελέγχουν την κατανόηση των αρχειακών πηγών, τη διατύπωση ιστορικών ερωτημάτων και την εξαγωγή συμπερασμάτων. - Παρακολούθηση συνεργασίας: Ο <u>αρχειονόμος</u> αξιολογεί τον

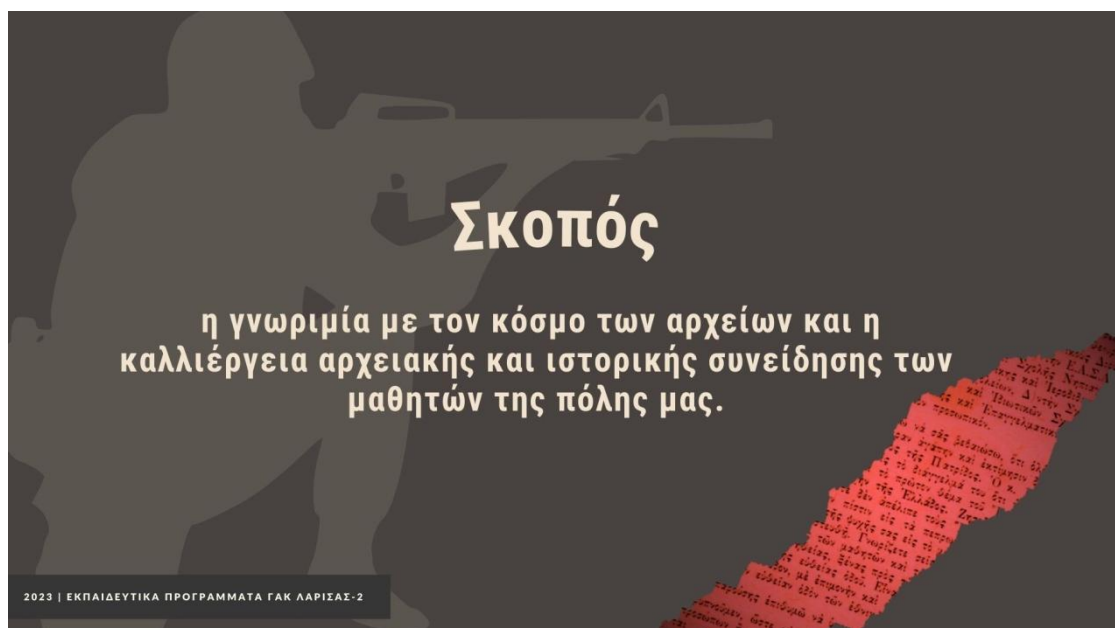
	βαθμό συνεργασίας και αλληλεπίδρασης των μαθητών στις <u>ομαδοσυνεργατικές</u> δραστηριότητες. β. Τελική αξιολόγηση (μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος): • Παρουσίαση της έρευνας: Οι ομάδες παρουσιάζουν τα συμπεράσματά τους από την ανάλυση των αρχειακών πηγών, εξηγώντας τη μεθοδολογία που ακολούθησαν και τα ιστορικά ερωτήματα που διερεύννησαν. • Δημιουργική δραστηριότητα (Παιχνίδι ρόλων/Σύνθεση αφηγήσεων): Οι μαθητές υποδύονται πρόσωπα που αναφέρονται στις πηγές και καλούνται να μπουν στη θέση αυτών και να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να βρουν λύσεις ώστε να αποφύγουν τον πόλεμο ή τη συμπλοκή και να αποδείξουν ότι μπορούν να ερμηνεύσουν ή και να αναδημιουργήσουν την Ιστορία σύμφωνα με τα δικά τους θέλω. • <u>Αναστοχαστική</u> δραστηριότητα: Οι μαθητές καλούνται να περιγράψουν προφορικά πώς αισθάνονται για όλα όσα συζητήθηκαν και αν άλλαξε η αντίληψή τους για την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης μέσω της μελέτης αρχειακών πηγών. γ. <u>Αυτοαξιολόγηση</u> • Οι μαθητές δημιουργούν ένα κολάζ από ατομικά έργα το οποίο εκτίθεται στο σχολείο.
Δραστηριότητες κατά τη διάρκεια του προγράμματος	A. Ανακοίνωση του σκοπού και παρουσίαση των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ) Το πρόγραμμα θα ξεκινήσει με την ενημέρωση των μαθητών για τον κεντρικό σκοπό της δραστηριότητας: να ερευνήσουν αρχειακές πηγές και να ανακαλύψουν στοιχεία για την Εθνική Αντίσταση μέσα από αυθεντικά ιστορικά τεκμήρια. Παράλληλα, θα γίνει αναφορά στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στον ρόλο τους ως φορέας διατήρησης της ιστορικής μνήμης και στη σημασία των αρχειακών πηγών στη μελέτη της Ιστορίας. B. <u>Αφόρμηση</u> Σε αυτό το στάδιο θα γίνει η παρουσίαση των αρχειακών πηγών μέσω προβολέα, με ιδιαίτερη έμφαση σε μια επιλεγμένη φωτογραφία από την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης. Οι μαθητές θα κληθούν να παρατηρήσουν προσεκτικά την εικόνα και να εκφράσουν τις πρώτες τους σκέψεις: Τι απεικονίζει; Ποια συναισθήματα προκαλεί; Τι μπορεί να μας πει για την εποχή στην οποία αναφέρεται; Αυτή η προσέγγιση ενεργοποιεί το ενδιαφέρον τους και προετοιμάζει το έδαφος για τη

	διερεύνηση των αρχειακών πηγών. Γ. Παρουσίαση της διαδικασίας (Τι θα κάνουμε σήμερα) και Καθοδηγούμενη εξάσκηση (Έρευνα σε πηγές) Ο <u>αρχειονόμος</u> θα εξηγήσει στους μαθητές ότι θα αναλάβουν ρόλο ερευνητών και θα εργαστούν με αυθεντικές αρχειακές πηγές. Θα διευκρινίσει τη μεθοδολογία που θα ακολουθήσουν, δηλαδή τη μελέτη πηγών, τη διατύπωση ιστορικών ερωτημάτων, την εξαγωγή συμπερασμάτων και την παρουσίαση των ευρημάτων τους. Η παρουσίαση της διαδικασίας συμβάλλει στη δημιουργία ενός οργανωμένου πλαισίου μάθησης, βοηθά τους μαθητές να προσανατολιστούν στη δραστηριότητα και προωθεί την ενεργή συμμετοχή τους στη διερευνητική διαδικασία. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και αναλαμβάνουν τη μελέτη διαφορετικών αρχειακών πηγών (φωτογραφίες, έγγραφα, προφορικές μαρτυρίες). Με τη βοήθεια φύλλων εργασίας, θα καταγράψουν τις παρατηρήσεις τους, θα εντοπίσουν σημαντικές πληροφορίες και θα διατυπώσουν ερωτήματα που προκύπτουν από τις πηγές. Αυτή η διαδικασία επιτρέπει στους μαθητές να εφαρμόσουν στην πράξη ιστορικές μεθοδολογίες, αναπτύσσοντας δεξιότητες ανάλυσης, ερμηνείας και αξιολόγησης ιστορικών τεκμηρίων. Δ. Ανακοίνωση των αποτελεσμάτων της έρευνας και συζήτηση Κάθε ομάδα θα παρουσιάσει τα ευρήματά της, απαντώντας στα ιστορικά ερωτήματα που διαμόρφωσε. Οι υπόλοιπες ομάδες θα έχουν τη δυνατότητα να σχολιάσουν, να θέσουν επιπλέον ερωτήματα και να συζητήσουν πιθανές διαφορετικές ερμηνείες των πηγών. Αυτή η διαδικασία όχι μόνο ενισχύει την ιστορική σκέψη και την επιχειρηματολογία αλλά επίσης προωθεί τη συνεργατική μάθηση και την αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών. Σε αυτό το στάδιο, η απάντηση στα ερωτήματα που είχαν θέσει μπορεί να πάρει τη μορφή ομαδικού ποιήματος, τραγουδιού, ανασύνθεσης ιστοριών ή σύνθεσης προσωπικών αφηγήσεων. Οι μαθητές, δουλεύοντας σε ομάδες, επιλέγουν μια μαρτυρία που περιγράφει ένα ιστορικό γεγονός, όπως ένα σαμποτάζ, και την ανασυνθέτουν υιοθετώντας την οπτική των ανθρώπων που βίωσαν το γεγονός από την αντίθετη πλευρά. Μέσα από την ανακατασκευή αφηγήσεων και τη δημιουργική γραφή οι μαθητές καλούνται να εμβαθύνουν στα συναισθήματα, τα διλήμματα και τις εμπειρίες όλων των εμπλεκόμενων, μετατρέποντας το αρχειακό υλικό σε ζωντανό πεδίο διαλόγου, <u>αναστοχασμού</u> και συλλογικής δημιουργίας. Εναλλακτικά, οι μαθητές μπορούν να υποδυθούν διαφορετικά πρόσωπα
--	---

	της εποχής, όπως μέλη της αντίστασης, πολίτες που βίωσαν την κατοχή, Γερμανούς στρατιώτες ή αξιωματούχους, καθώς και ιστορικούς ερευνητές που αναλύουν τις πηγές. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, θα προσεγγίσουν την Ιστορία βιωματικά, εξερευνώντας διαφορετικές οπτικές και αναπτύσσοντας ιστορική <u>εγσυναίσθηση</u>. Ιδιαίτερα η ενσάρκωση των Γερμανών στρατιωτών ή αξιωματούχων θα δώσει τη δυνατότητα στους μαθητές να εξετάσουν τις αποφάσεις και τα κίνητρα των κατακτητών, αναλύοντας τις επιπτώσεις της κατοχής τόσο στους ίδιους όσο και στον κατεχόμενο πληθυσμό. Το παιχνίδι ρόλων – δραματοποίηση βοηθά τους μαθητές να εμβαθύνουν στη σημασία της συλλογικής δράσης, των ηθικών διλημάτων και των επιλογών των ανθρώπων μέσα σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές. Ε. Συζήτηση Οι δραστηριότητες θα κλείσουν με μια <u>αναστοχαστική</u> συζήτηση, όπου οι μαθητές θα μοιραστούν τις σκέψεις τους για την έρευνα που πραγματοποίησαν. Θα απαντήσουν σε ερωτήσεις όπως: «Τι έμαθα μέσα από αυτή την εμπειρία;», «Πώς με βοήθησαν οι αρχειακές πηγές να κατανοήσω καλύτερα την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης;», «Ποιες προκλήσεις αντιμετώπισα κατά τη διάρκεια της έρευνας;». Μέσα από τον διάλογο, οι μαθητές θα προβληματιστούν όχι μόνο για τα γεγονότα της εποχής, αλλά και για τις συνέπειες του πολέμου σε όλες τις πλευρές. Θα κληθούν να αναλογιστούν το ανθρώπινο κόστος, τις απώλειες, τις ηθικές προκλήσεις και τις κοινωνικές επιπτώσεις που βιώνουν τόσο οι νικητές όσο και οι ηττημένοι. Στη συνέχεια, ζητείται από τους μαθητές να σκεφτούν εάν παρόμοιες καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού υπάρχουν σήμερα. Μπορούν να αναφερθούν σε φαινόμενα όπως ο ρατσισμός, η κοινωνική περιθωριοποίηση, οι διακρίσεις λόγω φύλου, η προσφυγική κρίση κ.ά. Η συζήτηση οδηγείται στο βασικό ερώτημα: «Τι μπορούμε να μάθουμε από το παρελθόν ώστε να βελτιώσουμε το παρόν και το μέλλον;». Στόχος είναι να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι σε έναν πόλεμο δεν υπάρχουν πραγματικοί νικητές, καθώς οι απώλειες είναι τεράστιες και για τις δύο πλευρές, επιβεβαιώνοντας πως κάθε πολεμική σύγκρουση αφήνει πίσω της βαθιά τραύματα και ανοιχτές πληγές στην κοινωνία. Δημιουργούν ένα σύντομο <u>podcast</u> ή βίντεο ως συλλογική δραστηριότητα <u>αναστοχασμού</u> και κοινωνικού σχολιασμού. Σε ομάδες, επιλέγουν ένα θέμα που τους απασχόλησε κατά τη διάρκεια του προγράμματος και το προσεγγίζουν μέσα από συζήτηση, προσωπικές σκέψεις ή προτάσεις για το πώς μπορούν να αντιμετωπιστούν αντίστοιχα φαινόμενα στη σύγχρονη κοινωνία. Το τελικό έργο μπορεί να κοινοποιηθεί στη σχολική κοινότητα, ενισχύοντας τον διάλογο και τη συλλογική ευαισθητοποίηση.
--	--

	ΣΤ. Αυτοαξιολόγηση Τέλος, κάθε μαθητής δημιουργεί ένα προσωπικό έργο έκφρασης (ζωγραφιά, κείμενο, αντικείμενο) που αποτυπώνει το σημαντικότερο συναίσθημα που ένωσε κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Όλα τα κομμάτια ενώνονται σε ένα μεγάλο συλλογικό έργο, το οποίο εκτίθεται στην τάξη ως ορατή απόδειξη της κοινής εμπειρίας και της συλλογικής μνήμης. Αυτό το στάδιο ενισχύει την ανατροφοδότηση και τη <u>μετανάστευση</u>, βοηθώντας τους μαθητές να αναγνωρίσουν τη σημασία της ιστορικής έρευνας και της διάσωσης των αρχείων.
--	---

Παράρτημα II

Σύνδεση με τα σχολικά μαθήματα:

- Ιστορία (ΣΤ' Δημοτικού, Γ' Γυμνασίου, Α'ΕΠΑΛ, Γ' ΓΕΛ)
- Αρχές Φιλοσοφίας (Β' ΓΕΛ)
- Πολιτική Παιδεία (Α' ΕΠΑΛ)
- Λογοτεχνία (Α' & Β' Γυμνασίου, Γ' ΓΕΛ)

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-3

Τα παιδιά καλούνται:

- να μελετήσουν την πηγή
- να διαμορφώσουν ένα ιστορικό ερώτημα
- να καταγράψουν τις παρατηρήσεις τους
- να απαντήσουν στο ιστορικό ερώτημα

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-4

Γνωριμία με την πηγή

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ-6

Handwritten document (likely a letter or report) dated 1943/1944, discussing the situation in Larissa (Λαρίσα) and the role of the EAM (ΕΑΜ) during the Greek Resistance. The text mentions the need for information and the role of the EAM in the struggle.

Τί μας λέει η πηγή;

1

Ποιές πληροφορίες μπορώ να αντλήσω για το θέμα στο οποίο αναφέρεται;

2

Σε ποιά ιστορικό ερώτημα θα μπορούσε να απαντήσει η πηγή;

3

Τί δεν μας λέει; Τί υπονοεί ή μας αποκρύπτει η πηγή;

4

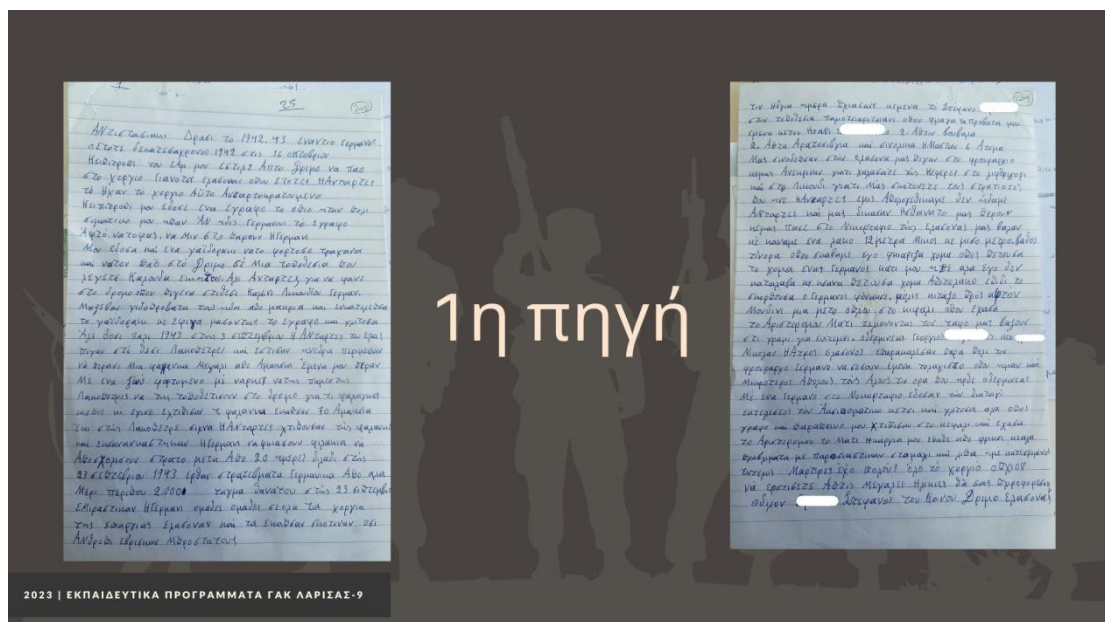
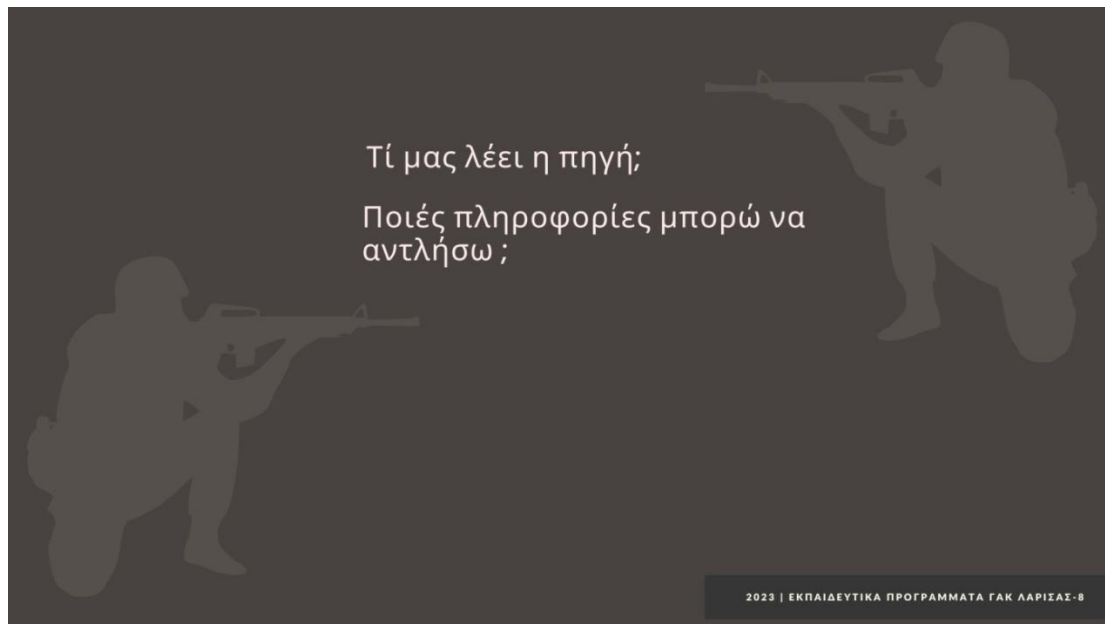
Τί μπορούμε να συμπεράνουμε ή να υποθέσουμε σύμφωνα με όσα αναφέρει η πηγή;

5

Μπορώ τώρα να απαντήσω στο ερώτημα;

6

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ-7

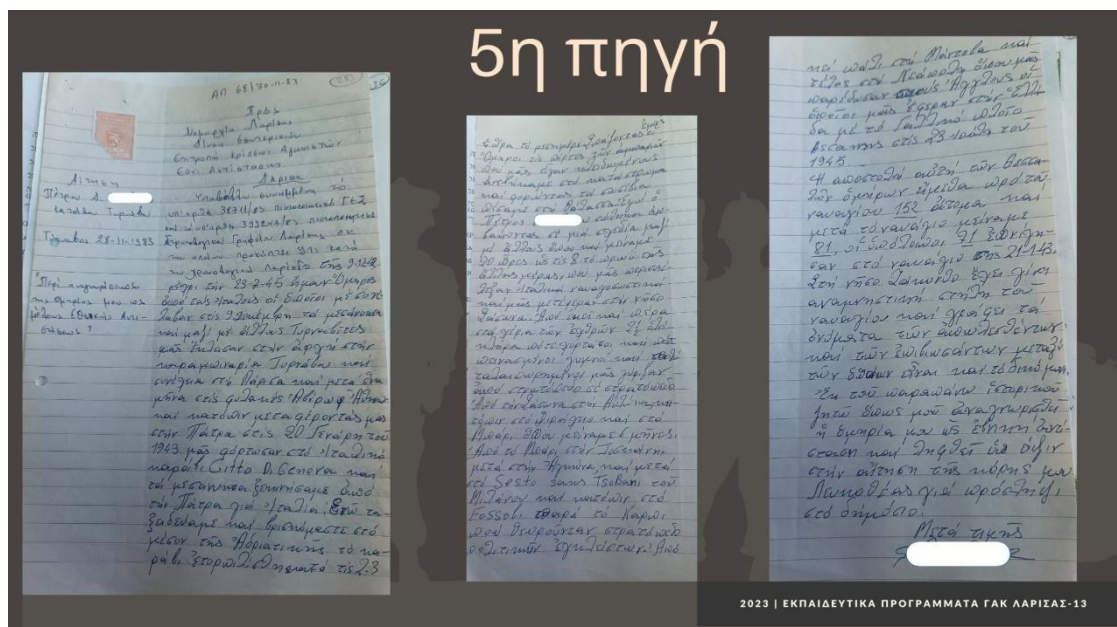
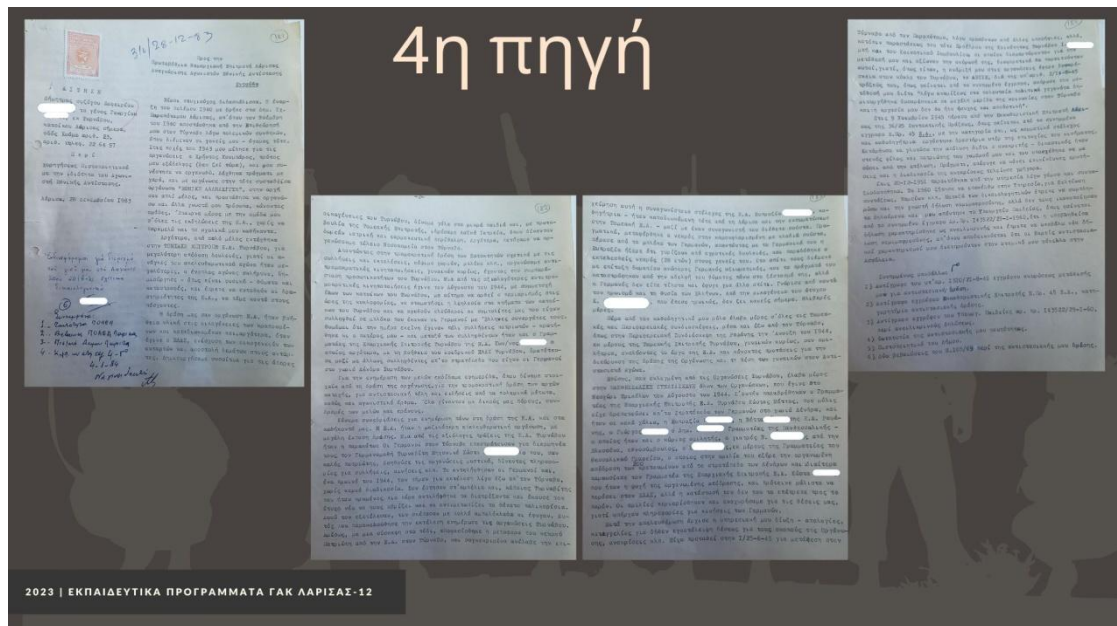

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-10

Συνέχεια απ' το πρώτο φύλλο; (247)
 - Το καλοκαίρι, τον 1944 οι Γερμανοί επέστρεψαν στο Λευοτάρι - Άγκλα-
 δας - Τσαρκίσι, όπου και τους αποστράφηκε.
 - ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΣΟΔΕΙΑΣ: Τον Ιούλιο 1944 κατεβήκαμε όλοι οι αντάρτες
 του Ιππιτσίου στην περιοχή των παραορίων χωριών του Κορινθίου
 Λασιθίου και Μοσχονήσις, αρχικά λόγω της παρρησίας να έλθο-
 ρίσουν και να ελευθερώσουν τα εδάφη τους. Απομακρύνοντας τους Γερμα-
 νούς από την περιοχή να έλθουν οι δικοί τους.
 - Ολις 2-8 Ιουλίου χλωπίσαμε τους Γερμανούς μέσα στη δύσπρτα τους
 στο χωριό Βιχελίνιο Μοσχονήσις. Τους εφάρμοζαμε μεζάγγι
 έμμεχρη φάρμα και τους έπιασε λαφύρι 7 αιχμαλώτων, 2 πολυ-
 νεύς και 2 έτοιμα να αιχμαλωτιστούν με φαρμακευτικό όπλο
 μαζί με το Γερμανό διοικητή της συνοχής.
 Σ' αυτή τη μάχη τραυματίστηκαν με χειρότερα τραύματα δύο δούλοι
 των ριζών οι Γερμανοί, με αποτέλεσμα να χάσει το δεξι-
 ον χέρι, λίγο πάνω από την άρθρωση.
 Τραυματίστηκαν μεταφέροντας στον οδικό σταθμό στο Πέτρο-
 φλι, όπου με εφάρμοζαμε το κομμάτι βούτυρο ~~και~~ μας έλ-
 συνείχαν με μέλι και άλλα νοσοκομείο του Ε Λ Α Σ, αλλά Γούρ-
 δος έγινε ο χειρουργικός.
 Με την ~~ο~~ αιών.

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-11

[illegible]

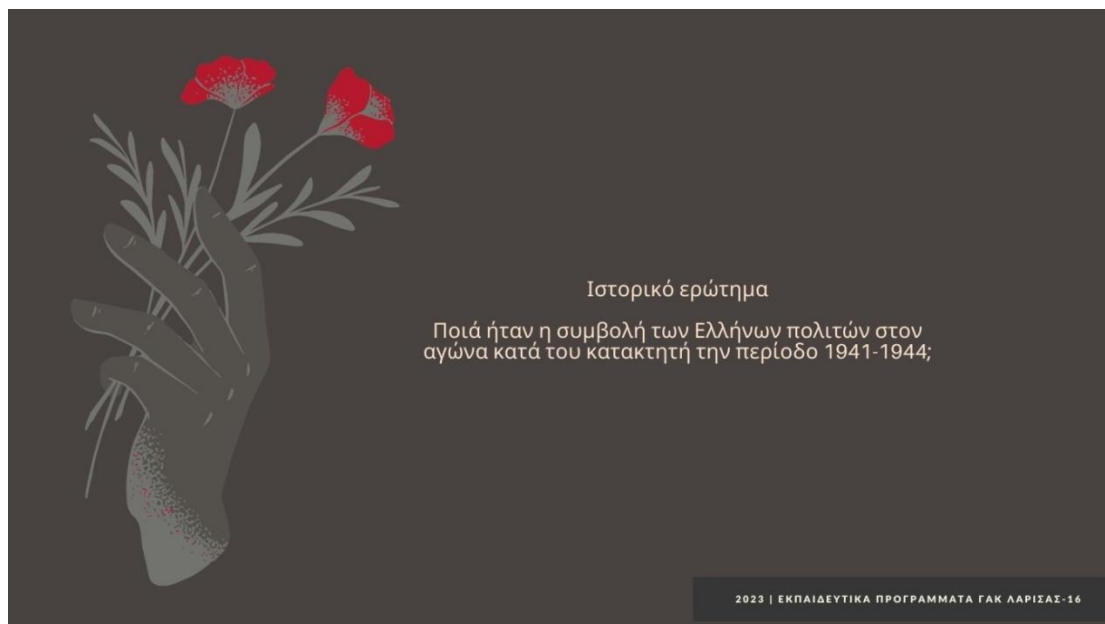
	1η πηγή	2η πηγή	3η πηγή	4η πηγή	5η πηγή
Ηλικία	14 ετών				
Οργάνωση	EAM, ΕΛΑΣ		EAM		
Φύλο		Άντρας	Γυναίκα	Γυναίκα	Άντρας
Μορφωτικό επίπεδο	Μαθητής			Δασκάλα, Μηχανικός, αγρότης	
Σαμποτάζ	Ανατίναξη γερμανικής φάλαγγας	Χτύπησαν τα οχυρά		έκαψαν το ιταλικό φρουραρχείο	
Δράση	Μεταφορά σημαντικών εγγράφων, μεταφορά ναρκών	Πήραν λάφυρα 7 αυτοκίνητα, 2 μοτοσυκλέτες, φάρμακα	δημιουργούσαν κάλτσες, πουλόβερ, φανέλες για το στρατό, φαγητό, φάρμακα στους αρρώστους	Συσσίτια, ιατρική βοήθεια, αντιτρομοκρατικές διαμαρτυρίες, έκδοση εφημερίδας, απόσπαση πληροφοριών, παράδοση του νεκρού στην οικογένειά του	
Απώλειες σε ζωές	σκότωσαν Έλληνες, έχασε το μάτι του και πολλά προβλήματα υγείας	Προβλήματα υγείας		εκτελέσεις	71 νεκροί
Απώλειες σε υλικά	κλοπή γιδοπροβάτων από τους Έλληνες, 70 αμάξια γερμανικά, κάηκαν ελληνικά σπίτια			κάψιμο χωριού	

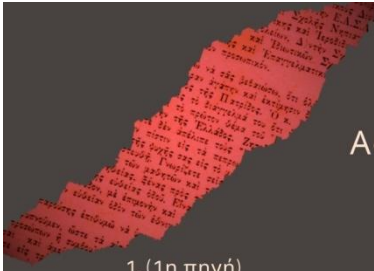

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-14

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-15

Ας θυμηθούμε κάποιες φράσεις...

1. (1η πηγή)

Σκότωσαν όσους ανθρώπους έβρισκαν μπροστά τους... (οι Γερμανοί)

2. (2η πηγή)

Τους προξενήσαμε μεγάλη έμψυχη φθορά... (οι Έλληνες)

3. (4η πηγή)

Παραδώσαμε τον 28χρονο νεκρό στην οικογένειά του. Στο σπίτι του διέμενε με επίταξη ένας Γερμανός που θαύμαζε τον ηρωισμό των Ελλήνων και όταν η αδερφή του νεκρού μέσα στη θλίψη της έκαψε τα πράγματα του Γερμανού, αυτός έφυγε για να μείνει σε άλλο σπίτι χωρίς να πει πουθενά για το περιστατικό.

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-18

-
1. Μεγάλη αγριότητα εκ μέρους των Γερμανών, η ανθρώπινη ζωή μηδενίζεται οι άνθρωποι γίνονται τέρατα που σκοτώνουν ότι βρεθεί μπροστά τους.

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-19

2. Μεγάλη αγριότητα εκ μέρους των Ελλήνων, η ανθρώπινη ζωή μηδενίζεται οι άνθρωποι γίνονται τέρατα που χαίρονται και καμαρώνουν που σκότωσαν ανθρώπους. Είναι σημαντική η φράση “μεγάλη έμπυχη φθορά” γιατί φαίνεται να μην έχουν συνειδητοποιήσει τις δολοφονίες που γίνονται και από τις δύο πλευρές αλλά υποβιβάζουν το γεγονός αναφέροντάς το ως “φθορά”.

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ-20

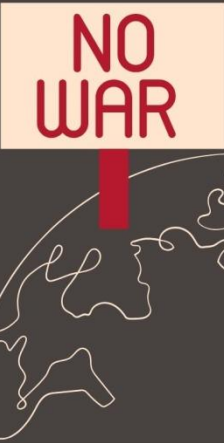

3. Βλέπουμε, σε αντίφαση με τις δύο προηγούμενες φράσεις ότι, ακόμα και μέσα στην αγριότητα που προκαλεί ο πόλεμος, υπάρχουν φωτεινά παραδείγματα ανθρωπιάς. Από τη μία οι Έλληνες που διακινδυνεύουν τη ζωή τους για να δώσουν τον νεκρό στην οικογένειά του και από την άλλη ο Γερμανός που ενώ βρίσκεται σε θέση εξουσίας και πολεμά εναντίον των Ελλήνων, έχει συναισθήματα θαυμασμού για τους Έλληνες και τους βοηθά με τη στάση του.

Αυτό που κρύβεται πίσω από τη φράση μας δίνει να καταλάβουμε ότι σε ένα πόλεμο εμπλέκονται και άνθρωποι που είναι αναγκασμένοι να το κάνουν χωρίς να έχουν δικαίωμα επιλογής.

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ-21

1 Ηλικία	2 Οργάνωση	3 Φύλο	4 Μορφωτικό επίπεδο
Συμμετείχαν άνθρωποι διαφόρων ηλικιών	Ο αγώνας εναντίων των κατακτητών ήταν οργανωμένος με κυριότερες οργανώσεις το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ	Άντρες και γυναίκες προσέφεραν στον αγώνα	Όλοι αγωνίζονταν κατά του εχθρού ανεξάρτητα από το μορφωτικό τους επίπεδο
5 Σαμποτάζ	6 Δράση	7 Απώλειες σε ζωές και υλικά	
Με οργανωμένες επιχειρήσεις χτυπούσαν συγκεκριμένους στόχους με σκοπό την αποδυνάμωση του εχθρού σε διάφορους τομείς όπως επικοινωνίες, μεταφορές κ.ά.	Βοηθούσε ο καθένας με όποιο τρόπο μπορούσε. Όποιο τομέα και να κάλυπτε ο καθένας η βοήθειά του ήταν πολύτιμη.	Υπήρξε μεγάλη απώλεια σε ανθρώπινες ζωές και μεγάλη οικονομική καταστροφή και στις δύο πλευρές, επομένως σε ένα πόλεμο δεν υπάρχει νικητής και ηττημένος, είναι όλοι χαμένοι.	

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ-23

Απαντώ στο ιστορικό ερώτημα

Ποιά ήταν η συμβολή των Ελλήνων πολιτών στον αγώνα κατά του κατακτητή την περίοδο 1941-1944;

Στον αγώνα κατά των Γερμανών για την απελευθέρωση της χώρας μας συμμετείχαν άνθρωποι διαφόρων ηλικιών, ανεξαρτήτου φύλου ή μορφωτικού επιπέδου. Οργανώνονταν σε ομάδες, οι κυριότερες των οποίων ήταν το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ, και προσέφεραν στον αγώνα με όποιο τρόπο μπορούσε ο καθένας. Σε αυτή την κρίσιμη ιστορική περίοδο κάθε είδους βοήθεια ήταν πολύτιμη!

Με οργανωμένες επιχειρήσεις χτυπούσαν συγκεκριμένους στόχους, με σκοπό την αποδυνάμωση του εχθρού σε διάφορους τομείς όπως επικοινωνίες, μεταφορές κ.ά. Υπήρξε μεγάλη αγριότητα γιατί στον πόλεμο η ανθρώπινη ζωή μηδενίζεται και οι άνθρωποι γίνονται τέρατα που χαίρονται με την απώλεια ζωών. Υπήρξαν μεγάλες καταστροφές σε έμφυχο δυναμικό και σε οικονομικό επίπεδο - και στις δύο πλευρές - ως εκ τούτου, η ιστορία μας διδάσκει ότι:

σε ένα πόλεμο δεν υπάρχει νικητής και ηττημένος, είναι

όλοι χαμένοι..

2023 | ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ-24

Ευχαριστούμε!!!

Παράρτημα ΙΙΙ

Φύλλο εργασίας

«Σημειώνω τις πληροφορίες που ανακαλύπτω στις πηγές μου»

	1η πηγή	2η πηγή	3η πηγή	4η πηγή	5η πηγή
Ηλικία					
Οργάνωση					
Φύλο					
Μορφωτικό επίπεδο					
Σαμποτάζ					
Δράση					
Απώλειες σε ζωές					
Απώλειες σε υλικά					

NO
WAR

Παράρτημα IV

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ		
<u>Michel Foucault</u> (1926-1984)	Γάλλος μεταδομιστής και μεταμοντερνιστής φιλόσοφος, συγγραφέας, ψυχολόγος και νευροπαθολόγος.	Το αρχείο ως μηχανισμός εξουσίας και ρύθμισης του λόγου.
<u>Jacques Derrida</u> (1930-2004)	Γάλλος φιλόσοφος γνωστός και ως θεμελιωτής της αποδόμησης.	Το αρχείο ως επιτελεστική και ηθική πράξη ευθύνης, επιλογής και συλλογικής μνήμης.
<u>Allan Sekula</u> (1951-2013)	Αμερικανός φωτογράφος, συγγραφέας, κινηματογραφιστής, θεωρητικός και κριτικός.	Ανάλυση του αρχειακού ρόλου της φωτογραφίας ως εργαλείου κοινωνικού ελέγχου και ταξινόμησης ταυτοτήτων.
ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ		
<u>Marc Bloch</u> (1886-1944)	Γάλλος ιστορικός. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Σχολής <u>Annales</u> της γαλλικής κοινωνικής ιστορίας.	Η ιστορική έρευνα ξεκινά από «έζη» που ερμηνεύονται, όχι από ουδέτερες πληροφορίες.
<u>Peter Seixas</u> (1947-2022)	Καθηγητής και Πρόεδρος Έρευνας Καναδά στο Τμήμα Προγραμμάτων Σπουδών και Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο της Βρετανικής Κολομβίας, όπου ήταν επίσης ο ιδρυτικός Διευθυντής του Κέντρου Μελέτης της Ιστορικής Συνείδησης.	Τονίζει ότι οι πηγές είναι «έζη» και όχι ουδέτερα δεδομένα. Αναδεικνύει την ερμηνευτική φύση των πηγών.
<u>Sam Wineburg</u> (1958-)	Αμερικανός εκπαιδευτικός και γνωστικός ψυχολόγος.	Δίνει έμφαση στην ανάπτυξη ιστορικής σκέψης μέσα από στρατηγικές ερμηνείας (κατανόηση, πλαίσιση και διασταύρωση πληροφοριών).
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΘΗΣΗ		
<u>David Kolb</u> (1939-)	Αμερικανός θεωρητικός της εκπαίδευσης	Θεωρία βιωματικής μάθησης με τέσσερα στάδια (εμπειρία, <u>αναστοχασμός</u> , <u>ενσυναίσθηση</u> , πειραματισμός).
<u>Jerome Bruner</u> (1915-2016)	Αμερικανός ψυχολόγος	<u>Ανακαλυπτική</u> μάθηση, η γνώση χτίζεται ενεργά από τον μαθητή μέσω ερωτήσεων και διερεύνησης.
<u>Paulo Freire</u> (1921-1997)	Παιδαγωγός και φιλόσοφος από τη Βραζιλία, υποστηρικτής της Κριτικής Παιδαγωγικής.	Η εκπαίδευση ως πράξη διαλόγου, χειραφέτησης και κοινωνικής συνείδησης.
<u>Henry Giroux</u> (1943-)	Αμερικανός και Καναδός λόγιος και πολιτιστικός κριτικός.	Η εκπαίδευση ως πράξη χειραφέτησης και κοινωνικής αλλαγής. Το σχολείο ως πολιτικός χώρος.
Θεόφραστος Γέρου (1916-1996)	Έλληνας παιδαγωγός από τη Λέσβο, με πανελλήνια δράση και σημαντική συμβολή στα εκπαιδευτικά πράγματα της μεταδικτατορικής Ελλάδας.	Επισημαίνει την ανάγκη το σχολείο σήμερα να υιοθετήσει έναν <u>μαθητοκεντρικό</u> προσανατολισμό.
ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ		
<u>Νίση Νικωνάου</u>	Καθηγήτρια Μουσειακής Εκπαίδευσης	Από το «μουσείο-ναό» στο «μουσείο-χώρο μάθησης»
<u>Anna Gilliland & Kelvin White</u>	<u>Αρχειονόμοι</u>	Προτείνουν τη δημοκρατική και συμμετοχική στροφή της αρχειακής επιστήμης απέναντι στην ιστορική επιρροή της εξουσίας.
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ		
<u>Patricia Leavy</u> (1975-)	Μυθιστοριογράφος	Η τέχνη ως εργαλείο έρευνας και μάθησης, ενεργοποίηση φαντασίας, συναισθημάτων και βιωματικής κατανόησης.